

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra andragogiky a managementu vzdělávání

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Možnosti začlenění environmentální výchovy (EV) do strategických dokumentů školy

Possibilities of the environmental education integration into the schooling
programm

Lucie Moravcová

Vedoucí práce:

RNDr. Ing. Eva Urbanová, MBA

Studijní program:

Školský management

Studijní obor:

Školský management

2022

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Možnosti začlenění environmentální výchovy (EV) do strategických dokumentů školy, potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 19.4.2022

Ráda bych poděkovala paní RNDr. Ing. Evě Urbanové, MBA a paní doc. PaedDr. RNDr. Miladě Švecové, CSc. za odborné vedení a podporu při přípravě této bakalářské práce.

ABSTRAKT

Environmentální výchova (EV) se snaží v žácích podporovat rozvoj skupiny specifických znalostí, dovedností a postojů, které navazují na zprostředkované informace z oblasti ochrany přírody a ekologie. Cílem EV je rozvíjet osobnosti žáků směrem k odpovědnému environmentálnímu chování každého jedince. Stěžejními institucemi, které realizují EV v praxi, jsou školy, kdy výuka EV, v ideálním případě, probíhá pod vedením koordinátora EV. Školy při přípravě svých strategických dokumentů s prvky EV mohou vycházet z několika zdrojů. Kromě zákonů a navazujících právních předpisů, se jedná o programové a vzdělávací dokumenty veřejné správy. Nicméně data o způsobu zapracování prvků EV do strategických dokumentů na úrovni školy jsou v současné době velmi omezená. Cílem tohoto kvantitativního šetření bylo popsat problematiku implementace EV do strategických dokumentů školy pohledem koordinátorů a pedagogů EV na úrovni základních a středních škol napříč celou Českou republikou. Sběr dat probíhal v měsíci únoru 2022 prostřednictvím elektronického dotazníku zasílaného emailem. K důležitým poznatkům tohoto šetření patří zjištění, že všechny zúčastněné školy mají problematiku EV zapracovanou do svého Školního vzdělávacího programu (ŠVP), většina oslovených škol pak má také vypracovaný Školní program EV. Výzkum dále ukázal, že strategické dokumenty škol, obecně, výborně popisují rozvoj kompetencí žáků v oblasti EV, výborně propracované jsou také některé specifické oblasti problematiky EV, např. mezipředmětové propojení EV v rámci přírodovědných předmětů, výborně definována je většina činností koordinátorů EV. Za jednoznačně kladný prvek vedoucí k začlenění EV do strategických dokumentů školy lze považovat pozitivní vztah vedení školy k problematice EV. Naproti tomu oblast evaluace EV nebo zapojení rodičů a nepedagogických pracovníků do problematiky EV se ukázaly býti méně propracovanými kapitolami strategických dokumentů škol.

KLÍČOVÁ SLOVA

environmentální, výchova, strategické, dokumenty, škola

ABSTRACT

Environmental education is aiming to support the development of complex involving specific knowledges, abilities and attitudes following the mediated information. Together, they lead to the personality evolution of the students that should be responsible environmental behaviour one by one. Crucial institutions realizing the practical environmental education are the schools, where the teaching is led by the environmental coordinator, ideally. The schools can use many sources in the strategic document preparation. Besides the legislation and law regulation it can be public administration documentation. Unfortunately, there are only limited data related to the way of environmental education implementation into the strategic documents of the schools. The aim of this quantitative search is to describe the topic of the environmental education incorporation into the strategic documents by coordinators of the environmental education on the basic and high schools in the Czech Republic. Data collection was realised within the April 2022 through the electronic questionnaires sent by emails. One of the important result of this study is the finding, that the environmental topic is part of the schools education program of all participating schools and most of the schools has the specific Environmental program. The school strategic documents describe on the high level as the competencies of the students in the environmental topic as the specific areas as the inter subject connection (especial within the scientific subjects). Also the description of the coordinator role was on a high level. The implementation of the environmental topic into the strategic documents of the school is supported by the positive attitudes of the school management related to the environmental theme. On the other hand, the domain of evaluation, integration of the parents and non-pedagogic roles into the environmental topic need to be improved within the strategic documents.

KEYWORDS

environmental, education, strategic, documents, school

Obsah

Seznam použitých zkratk	7
Úvod	8
1 Environmentální výchova	10
1.1 Obecný úvod k problematice životní prostředí	11
1.2 Kompetence, klíčová a propojující témata environmentální výchovy	13
1.2.1 Klíčové kompetence	13
1.2.2 Klíčová témata	16
1.2.3 Propojující témata	23
1.3 Koordinátoři EV	24
1.4 Organizace zapojené do realizace environmentální výchovy	26
1.5 Průzkumy v oblasti výuky EV	28
2 Kurikulární dokumenty a environmentální výchova	31
2.1 Legislativní rámec environmentální výchovy	31
2.2 Kurikulární dokumenty	33
2.2.1 Národní vzdělávací program (Státní strategie)	34
2.2.2 Rámcový vzdělávací program	38
2.2.3 Školní vzdělávací program (ŠVP)	40
3 Kapitoly empirické části práce	46
3.1 Metodologie	46
3.2 Výsledky výzkumu	48
Závěr	58
Seznam použitých informačních zdrojů	61

Seznam použitých zkratk

CO₂ – oxid uhličitý

DVPP – další vzdělávání pedagogických pracovníků

EEA - European Environment Agency

EP – environmentální poradenství

EV – environmentální výuka

EVVO - Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta

IPCC - Intergovernmental Panel on Climate Change

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

M.R.K.E.V. - Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy

MŽP – Ministerstvo životního prostředí

RVP – Rámcový vzdělávací program

ŠVP – Školní vzdělávací program

Úvod

Dopady vlivu činnosti člověka na životní prostředí získávají v posledních letech stále reálnější podobu. Odborníci z různých oblastí apelují na co nejrychlejší změnu spotřebního chování lidstva napříč celou planetou, ve snaze zmírnit již započatou klimatickou změnu. Porozumění souvislostem mezi antropogenní činností a jejím vlivem na přírodní systémy je nezbytným krokem pro nastolení behaviorální změny jak v rámci lidských společenství, tak jedinců. Kvalitní vzdělání se ukazuje být jedním z nejefektivnějších nástrojů, jak tento nepříznivý environmentální trend zvrátit.

V České republice se na úrovni základních a středních škol téma ekologie a ochrany životního prostředí vyučuje v rámci předmětu environmentální výchova. O vzrůstající důležitosti tohoto tématu v rámci všeobecného vzdělání svědčí skutečnost, že oblast environmentální výchovy je jedním ze šesti klíčových průřezových témat, o které se opírá poslední verze Rámcových vzdělávacích programů. Stejně tak představuje jednu ze stěžejních oblastí rozvoje školního kurikula, na kterou se zaměřuje Strategie 2030+. V současné době je k dispozici jen omezené množství informací o způsobu a míře začleňování environmentální výchovy do strategických dokumentů škol. Limitně dostupné jsou jak informace o zdrojových dokumentech pro tvorbu strategických dokumentů školy s prvky environmentální výchovy, tak o způsobu zapracování problematiky kompetencí žáků v rámci environmentální výchovy, mezipředmětových vztahů, zohlednění vlivu nepedagogických pracovníků, žáků či rodičů při tvorbě strategických dokumentů školy s prvky environmentální výchovy, popis role koordinátora ekologické výchovy při tvorbě strategických dokumentů nebo faktorech, které podporují či brání efektivní implementaci environmentální výchovy do strategických dokumentů školy.

Cílem tohoto kvantitativního šetření bylo popsat problematiku implementace environmentální výchovy do strategických dokumentů školy pohledem koordinátorů a pedagogů ekologické výchovy na základních a středních školách v rámci celé České republiky, protože bez dostatečně kvalitně zapracovaného tématu environmentální výchovy ve strategických dokumentech školy bude problematika environmentální výchovy vždy spíše jen okrajovou oblastí edukace.

Práce se ve své teoretické části věnuje dvěma klíčovými oblastem – prvním je téma vlastní environmentální výchovy. V úvodu této kapitoly je čtenáři nastíněna současná problematika životního prostředí a na ni navazující kapitola jednotlivým aspektům environmentální výchovy. Nalezneme zde informace týkající se základního legislativního rámce, o který se téma opírá, dále jsou přiblíženy kompetence žáků, jež mají během výuky získat, a stejně tak jsou popsány klíčové a tematické oblasti výuky. Navazující text se pak věnuje roli koordinátora environmentální výchovy a dalším organizacím, se kterými školy mohou v rámci environmentální výchovy spolupracovat. Představeny jsou výsledky jiných šetření, které se v minulosti zabývaly tematikou environmentální výchovy ve školním prostředí. Druhý oddíl teoretické části je zaměřen na problematiku kurikulárních dokumentů, popsána je jejich struktura a vzájemná provázanost. Kapitola se věnuje postupně Národním strategickým dokumentům, Rámcovým vzdělávacím programům a samozřejmě Školnímu vzdělávacímu programu a to vždy jak na úrovni obecné, tak s přihlédnutím na implementaci environmentální výchovy. Na část teoretickou pak navazuje kapitola věnovaná metodice výzkumu s popisem průběhu šetření a zvolené metody výzkumu. V rámci této kapitoly jsou popsány výsledky šetření doplněné grafy. V závěru bakalářské práce jsou výsledky shrnuty a doplněny o informace a doporučeními pro praxi.

Ředitelé škol jsou zodpovědní za vypracování Školního vzdělávacího programu, který zohledňuje, kromě jiného, aktuální poznatky z oblasti vědy a společnosti, přičemž environmentální výchova představuje jednu z nich. Z tohoto pohledu se dané téma potkává se studiem oboru Školského managementu.

1 Environmentální výchova

Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta a environmentálního poradenství jsou ve Státním programu na léta 2016–2025 definovány jako: „*Rozvoj kompetencí potřebných pro environmentálně odpovědné jednání, tj. jednání, které je v dané situaci a daných možnostech co nejprůzračnější pro současný i budoucí stav životního prostředí. Environmentálně odpovědné jednání je chápáno jako odpovědné osobní, občanské a profesní jednání, týkající se zacházení s přírodou a přírodními zdroji, spotřebitelského chování a aktivního ovlivňování svého okolí s využitím demokratických procesů a právních prostředků. EVVO k takovému jednání připravuje a motivuje, samotné jednání je věcí svobodného rozhodnutí jednotlivce*“ (Státní program environmentálního...online, 2016). Dle Činčery (2013, s. 15) je v českém prostředí pojem environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty chápán nejen jako předmět nabízející environmentální výchovu, ale také jako téma pokrývající environmentální komunikaci a interpretaci.

Environmentální výchova se na českých školách v minulých dekadách věnovala primárně problematice ochrany životního prostředí. V současné době se do popředí zájmu přesouvá především téma klimatických změn, které mají potenciál ovlivnit život všech živých bytostí na planetě Zemi.

Upřesnění terminologie

Před čtením dalšího textu bude vhodné sjednotit rozdílnou terminologii, která se v platných dokumentech s ohledem na problematiku environmentální výchovy používá. Pojem environmentální výchova (EV) využívají rámcové vzdělávací programy a to ve vyhlášce č. 317/2005 Sb.; Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj ČR (VUR) pak operuje s terminologií vzdělání pro udržitelný rozvoj, naproti tomu ve Státním programu EVVO v ČR a v Metodickém pokynu k zajištění EVVO používá termín environmentální vzdělávání, výchova a osvěta (EVVO). V dalším textu budeme vycházet ze Standardu MŠMT 2020, který se rozhodl pro sjednocení výše uvedené terminologie a využívá jednotné označení „environmentální výchova“ (EV) (Standard studia k výkonu...online, 2020).

1.1 Obecný úvod k problematice životní prostředí

Důvody, proč se environmentální téma dostává v posledních letech do popředí zájmu společenských skupin a lidských aktivit, oblast vzdělávání nevyjímaje, poukazuje na naléhavou potřebu se touto problematikou zabývat stále vážněji. Dopad činnosti člověka na životní prostředí a klima celé planety je vědecky potvrzená skutečnost. Antropogenní činnost spojená s průmyslovým a ekonomickým rozvojem lidské populace s sebou přináší řadu negativních environmentálních změn, přičemž některé z nich jsou a budou pravděpodobně nevratné (Sixth Assessment Report ...online, 2021).

Globální pohled

V šestém reportu Mezinárodního panelu změny klimatu IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) z roku 2021 se uvádí, že lidská činnost v posledních dekádách vedla ke zvýšení teploty atmosféry, oceánů a povrchu planety Země v průměru o 1,1 °C, přičemž takovéto navýšení teploty nemá za posledních 2000 let obdoby. Hlavním viníkem neustále se zvyšující planetární teploty je nadměrná produkce skleníkových plynů, především oxidu uhličitého CO₂, v důsledku průmyslové činnosti člověka. Klimatické změny vyvolané tímto jevem pak mají vliv na lidské a přírodní systémy napříč všemi kontinenty a oceány (Sixth Assessment Report...online, 2021, Climate Change 2014...online, 2014).

Evropská agentura pro životní prostředí EEA (European Environment Agency) ve své výroční zprávě z roku 2020 považuje za nejvíce urgentní potřebu ochrany přírody prostřednictvím zachování a zvýšení biodiverzity a přírodních rezervací. V posledních několika letech zůstává bohužel trend ve zvyšování biodiverzity stabilizovaný a neměnný. Tato skutečnost přináší nepříznivou prognózu vývoje i v dalších oblastech životního prostředí, jako je kvalita zemědělské půdy, biodiverzita mořských ekosystémů, stagnující míra expozici ekosystémů chemickým látkám. Velkým problémem pro biodiverzitu jako ekosystémů jako celku je pokles populace ptactva a motýlů (např. populace evropských polních ptáků klesla v letech 1990-2019 o 27 % a lučních motýlů o 25 %, mezi lety 1991 - 2018). Rizikovým faktorem pro životní prostředí je také rozšiřování lidských sídel (European Environmental Agency... online, 2021).

V reportu IPCC z roku 2021 se pozornost odborníků zaměřuje na predikci možného vývoje klimatických změn v následujících dekádách. Za stěžejní cíl se ukazuje potřeba udržet

oteplování planety Země pod 1,5 °C v následujících 20 letech a to za předpokladu výrazného snížení produkce skleníkových plynů, především CO₂. V případě, že sledovaná teplota překročí hranici 2 °C, lze mezi nejvýznamnější environmentální důsledky očekávat:

- výskyt četných oblastí zasažených povodněmi či naopak suchem,
- změny distribuce monzunových dešťových srážek v oblasti deštných pralesů a subtropů,
- erozi pobřeží a záplavy v blízkém okolí v důsledku stoupající hladiny oceánů,
- úbytek a zánik ledovců, sněhové pokrývky a tání permafrostu v důsledku zvyšující se teploty,
- oteplování oceánů a jejich acidifikace, které povedou ke změnám mořských ekosystémů s výrazným dopadem na lidskou populaci závislou na těchto ekosystémech,
- města, do kterých se soustředí stále více obyvatel světa, pak budou vystaveny důsledkům zvyšujících se teplot (Sixth Assessment Report...online, 2021, Climate Change 2014...online, 2014).

Situace v České republice

Také Česká republika je globálními změnami klimatu zasažena. Jak vyplývá ze Zprávy o životním prostředí z roku 2020, kterou vydalo Ministerstvo životního prostředí, přímý dopad klimatických změn v podobě zvyšující se teploty prostředí se projevuje především v podobě nedobrého zdravotního stavu lesů či hydrologického sucha. V důsledku nešetrného hospodaření se zemědělskou půdou pak palčivou oblast představuje nedostatečná schopnost půdy odolávat klimatickým změnám (klesá např. schopnost zadržovat vodu v krajině nebo odolávat erozi apod.). Nedobrý stav životního prostředí se odráží v poklesu biologické rozmanitosti, kdy především kontinuálně klesají počty ptactva, snižuje se podíl nefragmentované krajiny, či se nedaří zpřůhodňovat říční síť (Zpráva o životním prostředí...online, 2020).

Adaptace a mitigace

Nejúčinnějším způsobem, jak se vypořádat s přicházejícími klimatickými změnami, je nalezení nejvhodnějších způsobů mitigace (zmírnění) a adaptace (přizpůsobení) na tyto nově vznikající podmínky. Oba tyto přístupy vedou ke snížení dopadu klimatických změn,

navzájem se doplňují a zahrnují v sobě řadu řešení z oblasti technologií a průmyslu (Climate Change 2014..., online, 2014).

Jednou z cest k úspěšné adaptaci na nadcházející klimatické změny je dostatečně kvalitní vzdělání v oblasti environmentální výchovy. Ministerstvo životního prostředí ve svém Národním akčním plánu adaptace na změnu klimatu pro roky 2021-2025 uvádí: „*S ohledem na fakt, že změna klimatu ovlivňuje do jisté míry život každého jednotlivce, každý může přispět a realizovat adaptační opatření v rámci svých možností a schopností (například šetření vodou). Proto považujeme environmentální výchovu, vzdělávání a osvětu (EVVO) a environmentální poradenství (EP) za důležité nástroje úspěšné adaptace na změnu klimatu*“ (Národní akční plán ...online, 2021).

Environmentální výchova tak nabývá v rámci všeobecného vzdělání na významu. Národní akční plán adaptace zdůrazňuje urychlenou potřebu začlenit do programu výuky škol EV témata spojená s klimatickou změnou, protože tato problematika není ve výukových materiálech prozatím zohledněna. Při implementaci environmentální problematiky bude třeba zajistit provázanost se sociálními, politickými a ekonomickými souvislostmi (Národní akční plán ..., online, 2021). Národní akční plán adaptace dále detailněji popisuje oblasti, v rámci kterých by měly školy začít upravovat svoje školní vzdělávací programy; jedná se především o oblast *Biodiverzity a ekosystémových služeb* a oblast *Vzdělání, výchovy a osvěty obecně* (Národní akční plán ...online, 2021).

1.2 Kompetence, klíčová a propojující témata environmentální výchovy

1.2.1 Klíčové kompetence

Program environmentálního vzdělávání definuje cíl environmentální výchovy jako rozvoj žáků v oblasti pěti základních kompetencí, které jsou, spolu s rámcovými cíli, uvedeny v Tabulce 1 (Státní program environmentálního...online, 2016). Osvojení si těchto kompetencí pak vede ke způsobu chování, které je ohleduplné k životnímu prostředí a současně podporuje aktivity, které zlepšují kvalitu životního prostředí (Pastorová, 2011, s. 56). Kompetencím, které mají žáci během výuky získat věnuje se detailněji prostřednictvím svého výzkumu věnoval Činčera et al, 2016, s. 107. Kompetence, které vedou k tzv. proenvironmentálnímu chování označuje jako „akční kompetence“. Některé chování

proenvironmentální chování vyžaduje poměrně nízký stupeň kompetencí a k jeho posílení se využívá např. techniky dlouhodobého posilování návyků či postojů. Jiný typ proenvironmentálního chování naproti tomu může vyžadovat osvojení si náročnějších kompetencí, jako je např. schopnost analyzovat v nashromážděné informace, zkušenost s rozhodováním apod. Samotné akční kompetence jsou ovlivněny proměnnými z oblasti sociální (např. rodinné prostředí a sdílené hodnoty), či materiální (možnost zakoupit ekologicky šetrnější produkty). Strategie pro výuku těchto kompetencí jsou pak determinovány náročností cílového proenvironmentálního chování.

Tabulka 1: EV – oblasti rozvoje kompetencí

<i>Oblast kompetencí</i>	<i>Rámcové vzdělávací cíle</i>
Vztah k přírodě	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Potřeba kontaktu s přírodou ➤ Schopnost přímého kontaktu s přírodním prostředím ➤ Citlivost k přírodě ➤ Reflexe různých pohledů na přírodu, postojů k ní a ujasňování si vlastních hodnot a postojů
Vztah k místu	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Znalost místní krajiny, jejích jedinečností a schopnost interpretovat je v souvislostech ➤ Vědomí sounáležitosti s místem a regionem a pocit zodpovědnosti za něj
Ekologické děje a zákonitosti	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Zájem o pochopení ekologických dějů a jejich zkoumání ➤ Schopnosti a dovednosti pro zkoumání přírody a životního prostředí ➤ Porozumění základním ekologickým dějům a zákonitostem ➤ Porozumění významu ekologických dějů a zákonitostí pro život člověka ➤ Propojování znalostí ekologických dějů a zákonitostí s každodenním životem
Environmentální problémy a konflikty	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Schopnost analýzy environmentálních problémů a konfliktů

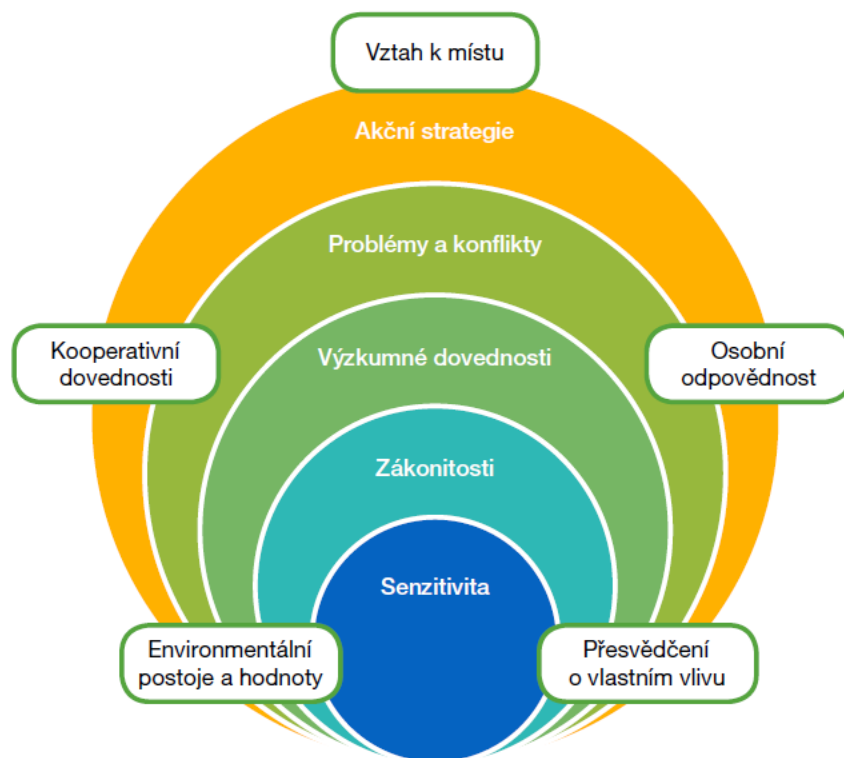
	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Schopnost formulovat vlastní názor na problém, posuzovat variantní řešení a navrhnout řešení vlastní ➤ Schopnost spolupráce a komunikace při řešení environmentálních konfliktů
Přípravenost jednat ve prospěch životního prostředí	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Znalost základních principů ochrany životního prostředí ➤ Znalosti a dovednosti potřebné pro šetrné zacházení s přírodou a přírodními zdroji ➤ Znalosti a dovednosti pro spotřebitelské chování ➤ Znalosti a dovednosti pro aktivní ovlivňování svého okolí ➤ Přesvědčení o vlastním vlivu na předcházení a řešení problémů životního prostředí

Zdroj: (Státní program environmentálního...online, 2016)

1.2.2 Klíčová témata

Pro rozvoj zodpovědného proenvironmentálního chování je dle Metodické podpory pro výuku environmentální výchovy, vydané v roce 2011, nezbytný rozvoj následujících klíčových témat: Senzitivita; Zákonitosti; Problémy a konflikty; Výzkumné dovednosti a znalosti; Akční strategie (Pastorová, 2011, s. 57). Tato témata, která jsou platná jak pro základní, tak středoškolské vzdělání v oblasti EV, by se měla vyučovat všechna a to v posloupnosti, kterou ukazuje Obrázek 1. Jen díky zachování této posloupnosti lze očekávat rozvoj žádoucího proenvironmentálního chování. Při práci s nejmenšími žáky autoři doporučují zaměřit se primárně na téma senzitivity s následnou návazností problematiky zákonitostí v přírodě. Výzkumnou část výuky pak doporučují zařadit od 5.-6. ročníku základní školy (Pastorová, 2011, s. 57).

Obrázek 1: Klíčová a propojující témata environmentální výchovy v České republice

Zdroj: Činčera, 2016, s. 13

Doporučené očekávané výstupy v oblasti klíčových témat

U každého z klíčových témat jsou definovány žádoucí výstupy. Jejich přehled je uveden v textu níže.

➤ Senzitivita

Hlavními tematickými okruhy této oblasti je problematika Ekosystému a Základních podmínek života. Cílem této části EV je především rozvoj vnímavosti žáků prvního stupně k rostlinám a zvířatům, kdy velmi důležitou roli hraje je četnost výskytu dětí v přírodě.

U žáků druhého stupně se doporučuje rozvoj senzitivity podpořit diskuzemi na materiály, které přibližují problematiku téma ohrožení či ztráty životního prostředí. Doporučené očekávané výstupy žáků 1. a 2. stupně:

Doporučené očekávané výstupy: 1. stupeň ZŠ

„Žák: libovolnou formou vyjádří, čím je pro něj příroda, vyjádří své pocity při fyzickém kontaktu s přírodou různými způsoby (slovy, výtvarně i jinak), reflektuje svůj prožitek smyslového (zrakového, sluchového, hmatového, čichového i chuťového) kontaktu s přírodou, popíše pozorované změny v přírodě v čase (den, noc, roční období), vypráví (napíše) příběh vybraného organismu a porovná jej s životem člověka, vyjádří své stanovisko k smrti či omezení životních potřeb organismu působením člověka, přizpůsobí své chování k živým organismům na základě vyhodnocení jejich základních potřeb, pod dohledem dospělé osoby se pravidelně a dlouhodobě stará o květinu nebo vhodně vybraná zvířata, vyhledá a zvolenou formou interpretuje příběhy a legendy o přírodě a krajině ze svého regionu“, (Pastorová, 2011, s. 58).

➤ Doporučené očekávané výstupy: 2. stupeň ZŠ

„Žák: popíše svůj vztah k přírodě na základě svých dosavadních zkušeností a své vyjádření zdůvodní, ztvární různými způsoby (úvahou, básní, kresbou) krajinu, ve které žije, popíše její jedinečné rysy a svůj vztah k ní, na základě vlastního pozorování vyjádří, zda považuje určitou krajinu za harmonickou, narušenou či zdevastovanou, a své vyjádření zdůvodní“, (Pastorová, 2011, s. 59).

Na téma senzitivity pak navazuje téma zákonitostí.

Zákonitosti

Dané téma se zaměřuje na tematické okruhy: *Lidské aktivity a problém životního prostředí a Vztah člověka k prostředí*. Zařazení tohoto tématu přichází v okamžiku, kdy je u žáků již rozvinuta určitá míra environmentální senzitivity. Stěžejní oblastí rozvoje jsou oblasti environmentálních problémů (zkoumány prostřednictvím přírodních a společenských věd) a environmentálních konfliktů (diskuze k tématu možného řešení konfliktů). Na prvním stupni jsou žáci do problematiky uvedeni pouze rámcově, hlavní rozvoj kompetencí pak začíná na druhém stupni. Doporučené očekávané výstupy žáků 1. a 2. stupně:

➤ Doporučené očekávané výstupy: 1. stupeň ZŠ

„Žák: nalezne vztah mezi příčinou a následkem běžných činností a zdůvodní nezvratnost některých rozhodnutí a chyb (např. když se květinu nezalévá, uschne), spolupracuje se

spolužáky na řešení problémů, které vyvstanou při běžném provozu školy (např. domluva o organizaci třídění odpadu), učí se porozumět odlišným názorům na řešení problému, identifikuje aktuální environmentální problém v okolí, popíše, jak se jej osobně může dotýkat, a vyhodnotí, zda se na něm osobně podílí, propojí daný problém do základních souvislostí se svými znalostmi, vyhledává další informace vztahující se k problému, problém analyzuje (informace třídí, uvádí je do souvislostí, formuluje závěry apod.“, (Pastorová, 2011, s. 59).

➤ Doporučené očekávané výstupy: 2. stupeň ZŠ

„Žák: vybraný environmentální problém analyzuje z hlediska historických a společenských souvislostí (např. zacházení s odpady od minulosti po současnost), popíše příčiny a možné důsledky vybraného problému z hlediska environmentálního, ekonomického a sociálního, vysvětlí, kdy se z environmentálního problému stává environmentální konflikt (např. solení silnic v chráněné oblasti z hlediska různých zájmových skupin: ochránci přírody vs. správa silnic), vysvětlí, že problém/konflikt má více řešení a uvede příklady řešení na různých úrovních – jednotlivec, rodina, školní třída, příp. politika; vysvětlí, jak problém souvisí s jeho regionem, formuluje a odůvodní vlastní stanovisko na řešení daného problému/konfliktu, zhodnotí, zda je v případě daného problému/konfliktu třeba něco dělat“, (Pastorová, 2011, s. 60).

Tématu zákonitostí je pak nadřazeno téma Problémů a konfliktů.

Problémy a konflikty

Pozornost je v rámci tohoto tématu nejvíce věnována okruhům: Lidská aktivita a problémy životního prostředí a Vztah člověka k prostředí, které vedou žáky k samostatnému zkoumání problematiky environmentálních problémů a nacházení řešení možných konfliktů. Na prvním stupni jsou žáci do problematiky zapojení jen okrajově, neboť hlavní obsah tohoto tématu je rozvíjen na druhém stupni.

Doporučené očekávané výstupy: 1. stupeň ZŠ

„Žák: nalezne vztah mezi příčinou a následkem běžných činností a zdůvodní nezvratnost některých rozhodnutí a chyb (např. když se květina nezalévá, uschne), spolupracuje se spolužáky na řešení problémů, které vyvstanou při běžném provozu školy (např. domluva

o organizaci třídění odpadu), učí se porozumět odlišným názorům na řešení problému, identifikuje aktuální environmentální problém v okolí, popíše, jak se jej osobně může dotýkat, a vyhodnotí, zda se na něm osobně podílí, propojí daný problém do základních souvislostí se svými znalostmi, vyhledává další informace vztahující se k problému, problém analyzuje (informace třídí, uvádí je do souvislostí, formuluje závěry apod..“), (Pastorová, 2011, s. 60).

➤ Doporučené očekávané výstupy: 2. stupeň ZŠ

„Žák: vybraný environmentální problém analyzuje z hlediska historických a společenských souvislostí (např. zacházení s odpady od minulosti po současnost), popíše příčiny a možné důsledky vybraného problému z hlediska environmentálního, ekonomického a sociálního, vysvětlí, kdy se z environmentálního problému stává environmentální konflikt (např. solení silnic v chráněné oblasti z hlediska různých zájmových skupin: ochránci přírody vs. správa silnic), vysvětlí, že problém/konflikt má více řešení a uvede příklady řešení na různých úrovních – jednotlivec, rodina, školní třída, příp. politika; vysvětlí, jak problém souvisí s jeho regionem, formuluje a odůvodní vlastní stanovisko na řešení daného problému/konfliktu, zhodnotí, zda je v případě daného problému/konfliktu třeba něco dělat, zda se má do jeho řešení zapojit a jak navrhne příklady a realisticky naplánuje, jak by mohl svým chováním přispět k řešení daného problému/konfliktu; odhadne, jaké bude mít jeho chování důsledky,“ (Pastorová, 2011, s. 61).

Na téma Problémů a konfliktů pak navazuje téma Výzkumných dovedností.

Výzkumné dovednosti

Pracuje s tematickými okruhy Ekosystémy, Základní podmínky života, Lidské aktivity a problémy životního prostředí. Na prvním stupni jsou žáci seznamováni se základními principy badatelských pokusů, na druhém stupni jsou pak již žáci vedeni k samostatnému výzkumu.

➤ Doporučené očekávané výstupy: 1. stupeň ZŠ

„Žák: formuluje jednoduché otázky a na základě vlastního pozorování a zkoumání na ně získává odpovědi (např. Jak se pohybuje rak? Kde roste mech?), osvojuje si základní

badatelské dovednosti (pozorování, experimentování, zásady správného zaznamenávání – zápisy, tabulky, grafy, obrazová dokumentace), pozoruje a zkoumá přírodní děje pomocí jednoduchých pomůcek a nástrojů (pracuje s lupou, dalekohledem, teploměrem apod.), vyhledává informace ke zkoumaným otázkám v odborné literatuře a dalších zdrojích (atlasy, encyklopedie, klíče, internet), porovnává záznam nebo zkušenost z vlastního pozorování přírody s informacemi uvedenými v přírodovědné literatuře (klíče, atlasy, encyklopedie, internet)“, (Pastorová, 2011, s. 63).

➤ Doporučené očekávané výstupy: 2. stupeň ZŠ

„Žák: formuluje výzkumnou otázku (hypotézu) a navrhne metody pro získání dat potřebných k jejímu zodpovězení, používá složitější pomůcky, přístroje a pokusy (např. mikroskop, chemické laboratorní potřeby) ke zkoumání přírodních dějů a zjišťování stavu životního prostředí, shromažďuje a porovnává informace z vlastního pozorování a z různých informačních zdrojů, rozhovorů či dotazníků; shromážděná data vyhodnotí, prezentuje vyhodnocené informace pomocí tabulek, grafů a schémat, data interpretuje (tj. vysvětluje, proč je výsledek takový, jaký je), závěry svých výzkumů prezentuje ostatním žákům či skupině (ústně nebo písemnou formou)“, (Pastorová, 2011, s. 63).

Hierarchicky nevyšší postavenou klíčovou kompetencí, která navazuje na Výzkumné dovednosti, je Akční strategie.

Akční strategie

V rámci tohoto tématu se výuka zaměřuje na okruhy: Lidské aktivity a problémy životního prostředí, Vztah člověka k prostředí. Žáci mají díky nabitým zkušenostem a dovednostem vyvinout také chování, které bude mít environmentálně příznivý výsledek. Toto téma se doporučuje rozvíjet především v 8. a 9. třídě. Na prvním stupni se doporučuje rozvíjet základní dovednosti a znalosti.

Doporučené očekávané výstupy: 1. stupeň ZŠ

„Žák: vybere z běžných každodenních činností ty, při kterých může svým chováním snížit jejich dopad na životní prostředí; navrhne konkrétní opatření, které by k tomuto snížení vedlo (např. šetření vodou při denní hygieně), ukáže svému vrstevníkovi postup, jak provést jednoduché opatření z oblasti ekomanagementu, které sám považuje za důležité

(např. upozorní, že „plast patří sem“), vysvětlí důvody, proč opatření provádí, uvede výhody a nevýhody různých opatření z oblasti ekomanagementu, která snižují dopady vlastního jednání na životní prostředí; (např. třídění odpadu, šetření vodou a energií)“, (Pastorová, 2011, s. 64).

➤ Doporučené očekávané výstupy: 2. stupeň ZŠ

„Žák: analyzuje provoz domácnosti nebo školy z hlediska dopadu na životní prostředí; navrhne konkrétní opatření vedoucí ke snížení tohoto dopadu a posuzuje jejich náročnost a reálnost; u realizovaných opatření vyhodnotí jejich výsledek, posoudí (např. pomocí konceptu ekologické stopy) vliv vlastního chování (chování třídy či školy) na životní prostředí; analyzuje výsledky a navrhuje možnosti, jak vliv na životní prostředí snížit, uvádí na konkrétních příkladech do souvislosti své spotřební chování (co a jak nakupuje) a jeho vliv na životní prostředí, popíše životní cyklus vybraného výrobku (výroba, doprava, používání, likvidace) a hodnotí vliv jednotlivých fází na životní prostředí, uvede návrhy konkrétních opatření, kterými může sám přispět ke snížení environmentálního dopadu, na základě posouzení životního cyklu výrobků seřadí výrobky podle míry vlivu na životní prostředí; přiřazuje k běžně používaným výrobkům možné ekologicky šetrnější alternativy, popíše princip certifikace ekologicky šetrných výrobků (např. produkty ekologického zemědělství, mezinárodní certifikáty udržitelné těžby a zpracování dřeva), zmapuje ve svém okolí jejich dostupnost; posoudí výhody a nevýhody jejich nákupu, vyhledá informace o aktivitách občanských iniciativ a porovná/vyhodnotí jejich přínos pro zlepšení stavu životního prostředí v místě, na základě posouzení výchozího stavu navrhuje možné akce pro zlepšení životního prostředí v okolí školy nebo bydliště, plánuje samostatně, ve skupině nebo v celé třídě cíle akce/činnosti, které mají pozitivní vliv na životní prostředí; po uskutečnění akce vyhodnotí, zda se podařilo dosáhnout stanoveného cíle a navrhuje zlepšení do budoucna, sestaví návrh dopisu, kterým upozorní místní samosprávu na vybraný problém životního prostředí; popíše problém a jeho důsledky a vysvětlí důvody, proč je třeba se problémem zabývat“, (Pastorová, 2011, s. 64).

Na témata klíčová pak navazují témata propojující.

1.2.3 Propojující témata

K propojujícím tématům řadíme následující oblasti: Vztah k místu; Přesvědčení o vlastním vlivu; Osobní odpovědnost; Kooperativní dovednosti; Environmentální postoje a hodnoty, která se ale neváží ke konkrétnímu věku. Propojující téma slouží k upřesnění a provázání témat klíčových (Pastorová, 2011, s. 57), Obrázek 3.

Vztah k místu

Téma Vztah k místu představuje průřezovou dimenzi environmentální výchovy. Zaměřuje se na podporu vědomí sounáležitosti žáka s místem a regionem, ve kterém žije. Výuka cílí na čtyři základní oblasti: biofyzikální, kdy snahou je získat informace o geografii a ekologii místa; psychologickou, která se snaží podpořit identifikaci žáka s místem; sociokulturní, která pracuje se znalostí příběhů spojených s místem a jeho historií; politicko-ekonomickou, zaměřenou na porozumění názorům různých zájmových skupin a pochopení způsobu vlastního aktivního vlivu na vývoj místa (Pastorová, 2011, s. 65).

Přesvědčení o vlastním vlivu

Toto téma cílí na posílení přesvědčení žáků, že jsou schopni ovlivnit svým rozhodnutím životní prostředí jak na lokální, tak na širší úrovni. V rámci toto tématu je potřeba dávat žákům prostor, aby sami mohli zažít pozitivní výsledek ze své činnosti, která se vztahovala k příznivému dopadu na životní prostředí. Propojující téma je svázáno především s klíčovými tématy Problémy a konflikty a Akční strategie, (Pastorová, 2011, s. 66).

Osobní odpovědnost

V rámci tohoto tématu žák přijímá svůj díl odpovědnosti za podíl na současných environmentálních problémech a stavu životního prostředí. Žák je schopen propojit tyto problematické oblasti se svým životem a podílet se na jejich řešení (Pastorová, 2011, s. 66).

Kooperativní dovednosti

Cílem tohoto tématu je podpořit žáky ke vzájemné spolupráci s ostatními členy kolektivu, vytvořit tvůrčí a kooperující pracovní skupinu pro práci s aktivními formami výuky environmentální výchovy. Také toto téma prochází napříč všemi klíčovými tématy environmentální výchovy (Pastorová, 2011, s. 66).

Environmentální postoje a hodnoty

Toto téma se zaměřuje na porozumění environmentálním postojům a stanoviskům, které žáci zaujmají k životnímu prostředí, součástí tohoto tématu bývá sdílení hodnot jednotlivých žáků se skupinou. Postoje a hodnoty se rozvíjejí v rámci všech klíčových témat environmentální výchovy (Pastorová, 2011, s. 66).

V rámci výuky environmentální výchovy na základních školách vzniklo několik učebnic, které zohledňují výše uvedenou strukturu (Šimonová, 2014, s. 10, Šimonová a Šebestová, 2013, s. 8).

1.3 Koordinátoři EV

Environmentální výchova je na školách v České republice zpravidla zajišťována koordinátorem environmentální výchovy (Činčera, 2016, s. 136). Koordinátorem EV se ve smyslu Metodického pokynu MŠMT k zajištění environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty č. j. 16745/2008-22 rozumí pedagogický pracovník, který byl ředitelem školy pověřen koordinací environmentální výchovy. Roli koordinátora environmentální výchovy může vykonávat jeden či více pedagogů (Standard studia k výkonu...online, 2020).

Legislativně pak k výkonu této role opravňuje absolvování specializačního studia splňující podmínky zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, vyhláška č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků, ve znění pozdějších předpisů – § 9 odst. 1 písm. d) (Standard studia k výkonu...online, 2020). Za další vzdělávání řídicích pracovníků a ostatních pedagogických pracovníků zodpovídá ředitel školy, včetně oblasti environmentální výchovy. Z výzkumů vyplývá, že vyškolení koordinátoři jsou efektivnější v koordinaci a realizaci environmentální výuky a současně u nich hrozí menší riziko vzniku syndromu vyhoření (Činčera, 2016, s. 136).

Po absolvování studia v rámci DVPP (další vzdělávání pedagogických pracovníků) v rozsahu 250 hodin by měl koordinátor environmentální výchovy disponovat následujícími kompetencemi: (převzato: Standard studia k výkonu...online, 2020)

- kompetence k implementaci EV do ŠVP a do jeho aktualizací,

- kompetence znalostní v oblastech ekologie a environmentalistiky,
- kompetence k uplatňování účinných metod a výukových strategií EV ve školní praxi,
- kompetence koordinátorské ke zvýšení podpory a účinnosti EV v organizaci a provozu školy.

Činčera et al ve své práci z roku 2016 uvádí, že koordinátoři ekologické výchovy se v reálném životě setkávají s několika řadou bariér, které jim ztěžují jejich pedagogickou činnost. Činčera (2016, s. 137) uvádí čtyři druhy těchto bariér, které ve svých publikacích popsali předchozí výzkumníci:

1. **konceptuální bariéry** – chybějící shoda týkající se představy a obsahu environmentální výchovy,
2. **logistické bariéry** – nedostatečná časová, materiální, finanční, metodická, prostorová podpora apod.,
3. **výukové bariéry** – chybějící kompetence učitelů realizovat a vést programy environmentální výchovy,
4. **postojové bariéry** – chybějící pozitivní vztah k environmentální výchově (často spojeno s negativním vztahem k přírodovědným předmětům).

Je tedy žádoucí, aby **vedení škol** pomáhalo pedagogům environmentální výchovy tyto bariéry zmenšovat koordinátor EV podporovat zejména v těchto oblastech:

- zvyšovat odbornou úroveň koordinátora,
- nastavit systém odměňování a vytvářet motivující pracovní podmínky,
- podporovat spolupráci mezi koordinátorem EV a ostatními pracovníky školy,
- odporovat začlenění problematiky environmentálního vzdělávání do plánu dalšího rozvoje pedagogických i nepedagogických pracovníků,
- zajistit takové podmínky, aby bylo možné plánovat realizaci konkrétních aktivit ať již v rámci školy, tak v návaznosti na okolí,
- výsledky plánování EV začlenit do dokumentů školy,
- podporovat zkušenostní metody výuky včetně výuky v terénu, integrovaného tematického, problémového a projektového vyučování,
- zajistit vhodné prostorové, materiální a časové podmínky,
- zabezpečit postupnou ekologizaci školy a areálu školy.

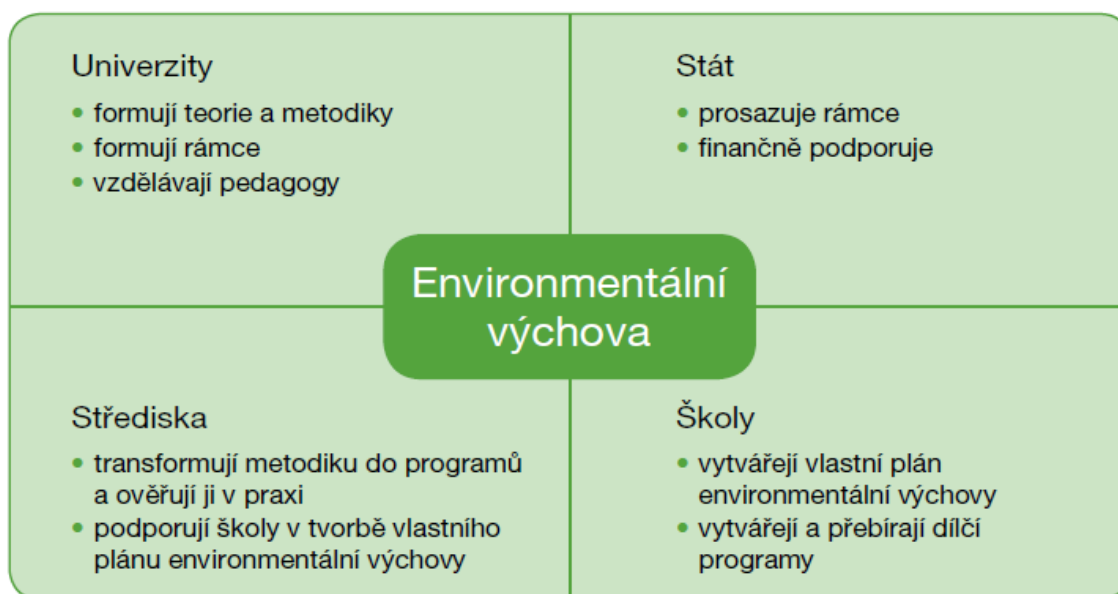
Zřizovatelé školy by pak měli koordinátory EV a podpořit především v oblasti:

- zajištění prostorových a materiálních podmínek podporujících EV,
- prostřednictvím investičních akcí zabezpečit ekologizace provozu školy a areálu školy (Metodický pokyn MŠMT...online, 2008).

1.4 Organizace zapojené do realizace environmentální výchovy

Realizace environmentální výchovy se opírá o čtyři různé druhy organizací – stát, školy, univerzity a střediska. Ideální rozdělení vlivu jednotlivých institucí v rámci podílu na tvorbě a jejich nejvýznamnější přínos pro edukaci v oblasti environmentální výchovy ukazuje Obrázek 2 (Činčera, 2016, s. 12).

Obrázek 2: Optimální rozdělení sfér vlivu mezi jednotlivé aktéry environmentální výchovy

Zdroj: Činčera, 2016, s. 12

Stát, univerzity

V systému environmentální výchovy má stát nejvýznamnější roli v podobě finanční podpory, kterou poskytuje. Dále k problematice vzdělávání v oblasti životního prostředí přispívá tvorbou vlastních programů, které realizují například správy chráněných krajinných oblastí a zejména pak tvorbou dokumentů, které určují kompetence dalším účastníkům

tohoto procesu. Ve vztahu ke školské oblasti hrají zásadní roli především rámcové vzdělávací programy pro jednotlivé typy škol (Činčera, 2016, s. 12).

Na úrovni univerzit se problematikou environmentálního vzdělávání v dnešní době zabývá řada univerzit, jen v rámci Prahy to jsou namátkou např. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze (Koncepte environmentálního vzdělávání...online, 2020).

Střediska ekologické výchovy, Klub ekologické výchovy

Velkou část aktivit v oblasti environmentální výchovy zajišťují nestátní neziskové organizace, především střediska ekologické výchovy a ekocentra. Střediska environmentální výchovy zastřešuje od roku 1999 společný program Ministerstva životního prostředí a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy administrovaný sdružením ekologické výchovy Pavučina a ve spolupráci s Českým svazem ochránců přírody. Síť středisek environmentální výchovy Pavučina byla založena v roce 1996 a v dnešní době sdružuje již 46 poboček po celé České republice (Portál Ministerstva životního...online, 2022). V současné době dle údajů na webu ekocenter registrováno více než 100 středisek (Portál Ministerstva životního...online, 2022). Z výzkumu Činčery (2016, s. 14) vyplynulo, že střediska ekologické výchovy plní významnou roli nezávislých odborných center. Na základě recentního výzkumu je zřejmé, že většina učitelů škol hodnotila roli středisek ekologické výchovy jako nezastupitelnou a kvalitní. Nejvíce se cenily krátkých programů, které centra nabízí.

Na celonárodní úrovni v oblasti environmentální edukace působí také Klub ekologické výchovy (KEV). Hlavní posláním klubu je rozvoj ekologického vzdělání a výchovy s cílem podporovat udržitelný rozvoj na planetě. Klubů ekologické výchovy existuje v rámci České republiky několik. Kluby sdružují jednotlivce, školy a další instituce či organizace, které se zaměřují se na ekologické vzdělávání. Zajímavostí je, že Klub ekologické výchovy patří mezi kluby UNESCO. KEV realizuje řadu aktivit, včetně Specializačního studia s akreditací MŠMT, pořádá řadu konferencí pro koordinátory a pedagogy ekologické výchovy, a stejně tak i řadu soutěží pro školy (Klub ekologické výchovy...on-line, 2022).

Roli škol v procesu environmentální výchovy se podrobněji věnuje kapitola 2. této bakalářské práce.

1.5 Průzkumy v oblasti výuky EV

V současné době neexistuje mnoho poznatků z reálné praxe environmentální výchovy.

Výsledky průzkumu Pavučina 2009

Problematikou environmentální výchovy ve školských zařízeních se zabýval průzkum realizovaný Sdružením ekologické výchovy Pavučina na žádost MŠMT; výsledky byly publikovány v roce 2009 (Analýza stavu environmentálního...online, 2009). Dotazníkové šetření probíhalo jak na základních, tak na středních školách. Cílem šetření bylo přinést informace k otázkám, které se týkaly: propojenosti EV na školách s provozem a prostředím škol; zajištění EV na škole (finanční, materiální, personální, služby apod.); budoucích plánů škol v oblasti EV. Z výsledků vyplynulo, že nejčastější formou zařazení průřezového tématu EV v ŠVP je začlenění do obsahu vícero předmětů (platí především pro základní školy), následovalo pořádání projektových dnů či projektů nad či mimo rámec vyučovacích předmětů a realizace seminářů, kurzů, pobytových programů pro žáky (opět mimo vyučovací předměty). Většina škol (zejména gymnázia) využívala k edukaci EV metodu propojování několika forem výuky (zpravidla tří). Témata EV byla nejčastěji zařazována do výuky předmětů chemie, zeměpisu a občanské výchovy. Průměrná škola realizovala ve výuce 11 z 15 hlavních témat environmentální výchovy (Analýza stavu environmentálního...online, 2009).

Zásadním poznatkem šetření bylo zjištění, že významný vliv na rovnoměrnost pokrytí témat EV ve výuce a jejich pestrost, včetně koordinace problematiky EV na škole, ovlivňuje míra ekologizace škol, přičemž tento vztah vykazoval přímou úměru (Analýza stavu environmentálního...online, 2009). Do budoucna plánovala více než polovina oslovených škol spolupráci s dalšími organizacemi, které zajišťují edukaci v oblasti EV. Nejvýznamnějším faktorem, který brzdil rozvoj EV na školách byl primárně nedostatek financí následovaný lidským faktorem (nedostatek motivace, zájmu, lhostejnost, neinformovanost). Největší budoucí prioritou v rámci rozvoje environmentální výchovy, kterou převážná většina škol uvedla, bylo zvýšení ekologizace školy a úprava pozemku či zahrady pro výuku EV (Analýza stavu environmentálního...online, 2009).

Environmentální výchova z pohledu učitel

Rozsáhlý průzkum zaměřený na zjištění, jakým způsobem se environmentální výchova vyučuje na českých školách se publikoval v roce 2016 doc. Jan Činčera, zástupce vedoucího katedry environmentálních studií Masarykovy univerzity v Brně ve spolupráci s Pedagogickou a Přírodovědeckou fakultou Univerzity Karlovy v Praze a neziskovými organizacemi - BEZK a Agenturou Koniklec. Cílem šetření bylo nalézt odpovědi na následující otázky (Činčera, 2016, s. 18):

- „Do jaké míry jsou na školách rozšířeny strategie považované za účinné pro dosahování cílů v jednotlivých oblastech environmentální výchovy?“
- „Jaké faktory ovlivňují volbu jednotlivých strategií?“
- „Jakým způsobem jsou konkrétní účinné strategie implementovány na školách považovaných za příklady dobré praxe?“
- „Jaké jsou bariéry zavádění účinných strategií do škol? Jaké faktory jejich zavádění naopak pomáhají?“
- „Jaké jsou modelové typy realizace environmentální výchovy na školách?“

Závěry průzkumu byly velmi obsáhlé. Souhrn poznatků k jednotlivým klíčovým tématům, tak jak ze šetření vyplynulo, je ve zkrácené podobě uveden níže (Činčera, 2016, s. 162):

➤ Senzitivita

Velký podíl škol (přibližně polovina), neumožňuje pobyt žáků o přestávce venku, na většině škol nejsou chována žádná zvířata a stejně tak většina škol žákům nenabízí kontakt se zvířaty, za nedostatečné bylo označeno propojení mezi místem, kde se škola nachází a vztahem žáků k přírodě.

➤ Ekologické zákonitosti

Většina škol nevyužívá pro výuky environmentální výchovy přírodní prostředí. Ve školách, kde je možnost využít zahradu nebo kde mohou žáci chodit o přestávkách ven, se více věnují ekologickým zákonitostem. Většina škol disponuje dostatečnou zásobou pomůcek a literatury.

➤ Badatelské dovednosti

Také u tohoto klíčového tématu se ukázal vysoký význam existence školní zahrady či přírodní učebny. Školy, které těmito možnostmi disponují také výrazně více podporují badatelské dovednosti. Za nedostačující lze považovat zapojování žáků do spolupráce s vědeckou komunitou.

➤ Problémy a konflikty

Z výsledků vyplynulo, že většina škol se věnuje primárně globálním environmentálním problémům, ovšem za použití méně vhodných forem výuky. Lokální problematikou životního prostředí se zabývá jen menšina škol.

➤ Akční kompetence

Školy se snaží třít odpad, nicméně na většině škol je problematické třídění textilu, hliníku, organického odpadu, skla. Jen na velmi malém počtu škol mají žáci možnost průběžně sledovat spotřebu energie a vody. Výuka je zaměřena především na rozvoj dovedností z oblasti šetření zdroji, chování v přírodě, přesvědčování či informačních zdrojů, naproti tomu málo škol rozvíjí kompetence žáků v oblasti vyhodnocování dat a rozhodování o ekologizaci školy. Rozvoj kompetencí žáků v oblasti právního a politického environmentálně odpovědného chování probíhá jen ve zlomku škol.

➤ Propojující témata a vztah k místu

Regionální tematika je zařazena do výuky většiny škol, nicméně regionální hledisko se jen výjimečně odráží ve vlastním provozu.

➤ Podpora a bariéry

Přítomnost koordinátora environmentální výchovy na škole má pozitivní vliv na začlenění klíčových témat environmentální výchovy do výuky. Za nedostatečné bylo považováno zapojení rodičů do výuky a spolupráce v rámci učitelského sboru. Mezi nejčastější spolupracující organizace v oblasti environmentální výchovy patří střediska ekologické výchovy, muzea, galerie, knihovny, lesnické firmy, zoologické zahrady.

2 Kurikulární dokumenty a environmentální výchova

Předtím, než-li se budeme zabývat samotnými kurikulárními dokumenty škol, je vhodné ujasnit si legislativní rámec environmentální problematiky, který je pro školy a školská zařízení v České republice platný.

2.1 Legislativní rámec environmentální výchovy

Realizace EV se v České republice opírá o řadu mezinárodních a národních zákonů, norem, koncepcí a programů. Níže je uveden ve stručnosti jejich přehled (Krajská koncepce environmentálního..., online, 2016).

Mezinárodní závazky na poli environmentální výchovy

- EU – směrnice č. 2003/4/ES ze dne 28. 1. 2003, o přístupu veřejnosti k informacím o životním prostředí
- Aarhuská úmluva – od roku 2004 je pro Českou republiku závazná. Jedná se o úmluvu o přístupu k informacím, účasti veřejnosti v rozhodovacích procesech týkajících se životního prostředí a přístupu k právní ochraně v záležitostech životního prostředí.
- Deklarace o životním prostředí a rozvoji – nástroj Agenda 21 - definuje 27 zásad trvale udržitelného rozvoje.

Legislativní předpisy České republiky ve vztahu k EV

- Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, § 16 upozorňuje, že se výchova, osvěta a vzdělávání provádějí tak, aby vedly k myšlení a jednání, které je v souladu s principem trvale udržitelného rozvoje, vede k vědomí odpovědnosti za udržení kvality životního prostředí a jeho jednotlivých složek a k úctě k životu ve všech jeho formách.
- Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, § 77a, § 79 ve znění pozdějších předpisů, ukládá povinnost MŽP a MŠMT spolupracovat na zajišťování ekologické výchovy a vzdělávání.

- Zákon č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí, § 13 ve znění pozdějších předpisů, definuje práva a povinnosti ústředních správních orgánů a krajů ve vztahu k zajišťování EV.
- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), za obecné cíle vzdělávání považuje mj. získání a uplatňování znalostí o životním prostředí a jeho ochraně vycházející ze zásad trvale udržitelného rozvoje
- 1048/2000, usnesení vlády ČR o Státním programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice: definuje zpracování regionální koncepce EV, vytvoření regionálně efektivního systému EV, spolupráci s jednotlivými subjekty EV (školská zařízení, nestátní neziskové organizace, CEV/SEV, regionální rozvojové agentury aj., zpracovat regionální programy pro EV
- 1155/2006, usnesení vlády ČR k plnění usnesení vlády ze dne 23. října 2000 č. 1048, o Státním programu EVVO v ČR: viz výše
(Metodický pokyn MŠMT..., online, 2008, Koncepce environmentálního vzdělávání..., online, 2020).

Důležité koncepce ve vztahu k environmentální výchově

Vedle výše uvedených zákonných podkladů se při tvorbě kurikulárních materiálů EV čerpá z těchto dokumentů MŠMT a MŽP:

- Státní politika životního prostředí (2012–2020)
- Státní program ochrany přírody a krajiny ČR
- Národní akční plán zdraví a životního prostředí
- Strategický rámeček udržitelného rozvoje České republiky
- Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj ČR (2008–2015)
- Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha
- Státní koncepce pro nakládání s odpady
- Státní energetická koncepce
- Rámcové programy pro všechny stupně vzdělávání
- Doporučené očekávané výstupy (pro základní školy a gymnázia)

- Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR na období 2015–2020
- Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+
- Metodický pokyn MŠMT k zajištění EVVO (č. j. 16745/2008-22)
- Meziresortní dohoda mezi MŽP a MŠMT o EVVO z roku 1999
- Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice (SP EVVO), (Krajská koncepce environmentálního...online, 2016, Koncepce environmentálního vzdělávání...online, 2020).

V současné době je v České republice používána vícestupňová forma kurikula, jejíž schéma přibližuje Obrázek 3. Poprvé byl tento systém vícero úrovní vzdělávacího programu popsán v tzv. „Bílé knize“ (Trojan, 2021, s. 90).

2.2 Kurikulární dokumenty

Kurikulární dokumenty jsou vytvářeny na dvou úrovních – státní a školní. Základ pro vzdělávací programy představuje Národní vzdělávací program, resp. Státní strategie. Na něj pak navazuje Rámcový vzdělávací program (RVP). Jak Národní vzdělávací program, tak RVP, představují státní kurikulární dokumenty (Rámcový vzdělávací program..., online, 2021). Na vrcholu vzdělávacích programů stojí kurikulum školní, které reprezentuje školní vzdělávací program/programy (ŠVP). ŠVP si každá škola profiluje sama tak, aby jeho obsah odpovídal specifikům a potřebám daného vzdělávacího zařízení.

Obrázek 3: Struktura víceúrovňového kurikula

Zdroj: Trojan, 2021, s. 90

2.2.1 Národní vzdělávací program (Státní strategie)

Jedná se o dokument, který reprezentuje státní představu o vzdělávání a je podkladem pro tvorbu všech dalších pater kurikula. Aktuálně dokončeným dokumentem na této úrovni je Strategie 2030+; jejími předchůdci byla Strategie 2020 navazující na tzv. „Bílou knihu“ (Trojan, 2021, s. 90).

Strategie 2030+ je dokument, který má za cíl připravit vzdělávací systém na úspěšnou adaptaci na změny, které se ve společnosti a prostředí stále častěji objevují a souvisí s nástupem tzv. čtvrté průmyslové revoluce (Strategie vzdělávací politiky..., online, 2020). Ve zmíněném dokumentu je cíl definován takto: „*Cílem Strategie 2030+ je modernizovat vzdělávání tak, aby děti i dospělí obstáli v dynamickém a neustále se měnícím světě 21. století.*“ (Strategie vzdělávací politiky..., online, 2020). Změny v oblasti životního prostředí jsou významnou proměnnou, která modifikuje podmínky pro život na planetě Zemi. Strategie 2030+ vnímá tuto transformaci za zcela zásadní a navrhuje možná opatření a řešení, díky nimž chce podpořit rozvoj společnosti, která se bude umět účinně s těmito změnami vypořádat (Strategie vzdělávací politiky..., online, 2020). Dokument Strategie 2030+ definuje celkem pět strategických linií, po kterých mají probíhat příslušné změny – viz Tabulka 2.

Tabulka 2: Strategické linie uvedené v dokumentu Strategie 2030+

<p>STRATEGICKÁ LINIE 1</p> <p>Proměna obsahu, způsobů a hodnocení vzdělávání</p>	<p>1.1 Proměna obsahu, metod a forem vzdělávání</p> <p>1.2 Inovace ve vzdělávání</p> <p>1.3 Hodnocení ve vzdělávání</p> <p>1.4 Digitální vzdělávání</p> <p>1.5 Občanské vzdělávání</p> <p>1.6 Bezpečné prostředí ve školách, rozvoj participace a autonomie</p> <p>1.7 Odborné vzdělávání ve středních a vyšších odborných školách</p> <p>1.8 Neformální vzdělávání a celoživotní učení</p>
<p>STRATEGICKÁ LINIE 2</p> <p>Rovný přístup ke kvalitnímu vzdělávání</p>	<p>2.1. Omezení vnější diferenciací školství</p> <p>2.2 Disparity a segregace</p> <p>2.3 Case-management a meziřesortní spolupráce</p>
<p>STRATEGICKÁ LINIE 3</p> <p>Podpora pedagogických pracovníků</p>	<p>3.1 Systém komplexní profesní přípravy a podpory</p> <p>3.2 Podpora pedagogické práce škol</p>
<p>STRATEGICKÁ LINIE 4</p> <p>Zvýšení odborných kapacit, důvěry a vzájemné spolupráce</p>	<p>4.1 Koncentrace odborných kapacit</p> <p>4.2 Lepší využití dat a zvýšení relevance a kvality vzdělávacího výzkumu</p> <p>4.3 Snižování nepedagogické zátěže škol</p> <p>4.4 Posílení informovanosti, komunikace a spolupráce</p>
<p>STRATEGICKÁ LINIE 5</p> <p>Zvýšení financování a zajištění jeho stability</p>	<p>5.1 Zajištění financování v rámci jednotlivých strategických linií</p>

Zdroj: Strategie politiky vzdělávání ..., online, 2020

Problematika environmentální výchovy je diskutována zejména v rámci první strategické linie. V kapitole 1.1 *Proměna obsahu, metod a forem vzdělávání* se v rámci kroku k modernizaci kurikula plánuje propojování jednotlivých disciplín z oblasti přírodních věd a matematiky a jejich uplatňování pro praktické využití. Tento přístup má vést k rozvoji kritického myšlení žáků, k chápání principů podnikavosti a environmentálních problémů. V následující kapitole 1.2 *Inovace ve vzdělávání* je zmiňována potřeba zapojit do vzdělávacího procesu na škole, včetně oblasti environmentální výchovy, také další instituce, které mají možnosti nabídnout ukázkou inovativních přístupů v reálném prostředí (Strategie vzdělávací politiky...online, 2020).

Oblast rozvoje vzdělání pro udržitelný rozvoj pak přímo popisuje kapitola 1.5 *Občanské vzdělání*. Cílem výuky je vybavit žáky takovými kompetencemi, které povedou k odpovědnému jednání a chování jak směrem k životnímu prostředí, tak ke společnosti samotné. V bodě 2 této kapitoly (*Promítnutí principu udržitelného rozvoje do vzdělávání*) je podpora environmentální výchovy a její provázanost s dalšími oblastmi kurikula popsána následovně: „*Oblast udržitelného rozvoje, její průřezová reflexe a zohlednění v rámci forem a metod vzdělávání je nezbytným předpokladem pro pochopení propojenosti a vzájemné souvislosti ekonomických, sociálních a environmentálních hledisek rozvoje, a to na lokální, regionální, národní i globální úrovni. Chceme zajistit, aby si všichni osvojovali znalosti a dovednosti potřebné k prosazování udržitelného rozvoje, mimo jiné prostřednictvím vzdělávání zaměřeného na udržitelný rozvoj a udržitelný způsob života, změnu klimatu, lidská práva, genderovou rovnost, toleranci, prosazování kultury míru a nenásilí, občanství a uznávání kulturní rozmanitosti a přínosu kultury k udržitelnému rozvoji.*“ Hlavním garantem EV v těchto dokumentech je Ministerstvo životního prostředí (Strategie vzdělávací politiky...online, 2020).

Národní strategie a environmentální výchova

Klíčová národní strategie pro oblast environmentální výchovy je definována v dokumentu „Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty a environmentálního poradenství“ (dále jen „SP EVVO a EP“). Jeho poslední aktualizovaná verze, která odráží změny v oblasti životního prostředí a společnosti, ke kterým v posledních dekádách došlo, je platná pro roky 2016-2025. Orgánem zodpovědným za tvorbu tohoto dokumentu je pak

Ministerstvo životního prostředí (MŽP), jak se můžeme dočíst dále: „*Povinnost zpracovávat „Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice“ a předkládat jej vládě ke schválení vyplývá pro MŽP z § 13 odst. 3 písm. a) zákona č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí. Na základě odst. 3 písm. b) zákona pak MŽP má garantovat, koordinovat a aktualizovat Státní program prostřednictvím akčních plánů na příslušná léta* (Státní program environmentálního...online, 2016).

SP EVVO a EP je dokument definující základní strategii v oblasti environmentální výchovy zejména s ohledem na její vizi, cíle a opatření. V preambuli se dočteme, že tento program navazuje na více než padesátiletou tradici ekologické výchovy v našem státě, přičemž při tvorbě dokumentu se čerpá také ze zahraničních zkušeností. Důležité je připomenout, že v dokumentu je na vzdělání nahlíženo jako na proces založený na vnitřní motivaci, který má obrovský potenciál s ohledem na změnu zodpovědnějšího chování lidí směrem k životnímu prostředí. Je nezbytné, aby vzdělání cílilo také na propojení mezi výzkumem a praxí (Státní program environmentálního...online, 2016).

Dokument SP EVVO a EP definuje hlavní smysl existence vzdělávací strategie následovně: „*Základním cílem SP EVVO a EP je, aby systém EVVO a EP vyváženě rozvíjel všechny důležité znalosti, dovednosti a postoje, zaměřoval se na klíčové environmentální souvislosti a témata, byl stabilní i otevřený pestrosti a změnám, byl založený na spolupráci a síťování, a byl dobře komunikovaný veřejnosti a veřejné správě.*“ (MŽP, Státní program environmentálního vzdělávání (Státní program environmentálního...online, 2016).

V dokumentu je prezentována také vize celé strategie: „*Chceme společnost šetrnou a přátelskou ke svému životnímu prostředí, kde každý občan ČR má zajištěný přístup ke vzdělávání, výchově a informacím, které umožňují rozvoj znalostí, dovedností a motivací aktivně jednat ve prospěch životního prostředí a vytvářet společnost směřující k udržitelnému rozvoji.*“ (Státní program environmentálního...online, 2016). SP EVVO a EP je rozdělen do 4+ 1 strategických oblastí, které mají vést ke splnění výše uvedené vize.

První čtyři oblasti zdůrazňují hlavní parametry systému, pátá se zaměřuje na vlastní cíle a témata EVVO a EP:

- 1) Udržitelnost systému a prostředí pro EVVO a EP

- 2) Kvalita, diverzita a inovace v EVVO a EP
- 3) Spolupráce, síťování, propojování v EVVO a EP
- 4) Posilování postavení a porozumění EVVO a EP (propagace, PR, popularizace)
- 5) Vzdělávací cíle a relevantní témata EVVO a EP

Plnění státního programu probíhá v rámci několika akčních víceletých plánů (časová období: 2016–2018, 2019–2021 a 2022–2025). Přínos celého programu, i s ohledem na jeho dílčí časové úseky, bude Ministerstvem životního prostředí vyhodnocen v roce 2025. Na základě tohoto vyhodnocení pak bude Vládě ČR předložen nový návrh akčního plánu pro následující období (Státní program environmentálního...online, 2016).

SP EVVO a EP spolu s navazujícími krajskými koncepcemi a vytvářenými krajskými systémy je od svého počátku koncipován jako základní pilíř environmentálního vzdělávání k udržitelnému rozvoji. Průběžné vyhodnocování a aktualizace napomáhají k permanentnímu rozvoji systému a zvyšování jeho kvality podle aktuálních nároků a potřeb.

2.2.2 Rámcový vzdělávací program

Z obsahu Národních vzdělávacích programů (Státních strategií) vychází při stanovování své koncepce Rámcový vzdělávací program. Základní kámen Rámcového vzdělávacího programu (RVP) byl v České republice položen dokumenty vydanými v letech 1999 až 2001: Koncepce vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy (1999); České vzdělání a Evropa. Strategie rozvoje lidských zdrojů v České republice při vstupu do Evropské unie (1999); Národní program rozvoje vzdělávání v České republice (2001), tzv. „Bílá kniha“ českého vzdělávání), (Tupý, 2019, s. 2). RVP byl do vzdělávání v České republice zaveden tzv. školským zákonem v roce 2004 (Trojan, 2021, s. 90).

Rámcové programy pro různé úrovně vzdělání byly vytvořeny následně, např. RVP pro předškolní vzdělávání vznikl v roce 2004, RVP pro základní vzdělávání v roce 2005, RVP pro gymnázia 2007, RVP pro střední odborné vzdělávání pak vznikaly v letech 2007-2012 (Tupý, 2019, s. 2). Jak lze vyčíst z Obrázku 1, RVP představuje spojující článek mezi ŠVP každé školy a státní představou o podobě vzdělávání, která je pak ukotvena v Národním programu vzdělávání (Trojan, 2021, s. 90).

Podle Trojana (2021, s. 90) jsou RVP důležité zejména proto, že definují následující oblasti vzdělávání:

- Konkrétní cíle, formy, délku a povinný obsah vzdělávání (všeobecného a odborné, dle zaměření daného oboru vzdělávání), organizační uspořádání, profesní profil, podmínky průběhu a ukončování vzdělávání a zásady pro tvorbu školních vzdělávacích programů,
- Podmínky pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a nezbytné materiální, personální a organizační podmínky a podmínky bezpečnosti a zdraví (Trojan, 2021, s. 90).

V září roku 2021 vydalo MŠMT aktualizovalo dokument týkající se Rámcových vzdělávacích programů (Rámcový vzdělávací program..., online, 2021). Důležitá změna, která se v tomto dokumentu objevila, se týká zúžení státních kurikulárních dokumentů z původních dvou (Národní program vzdělávání a Rámcové vzdělávací programy) na jeden a tím jsou Rámcové vzdělávací programy. RVP jsou dokumenty přístupné jak veřejnosti, tak odborníkům (Rámcový vzdělávací program...online, 2021).

Výše uvedený aktualizovaný dokument MŠMT popisuje hlavní smysl a náplň RVP: „*RVP vycházejí z nové strategie vzdělávání, která zdůrazňuje klíčové kompetence, jejich provázanost se vzdělávacím obsahem a uplatnění získaných vědomostí a dovedností v praktickém životě; RVP vycházejí z koncepce společného vzdělávání a celoživotního učení; formulují očekávanou úroveň vzdělání stanovenou pro všechny absolventy jednotlivých etap vzdělávání; RVP podporují pedagogickou autonomii škol a profesní odpovědnost učitelů za výsledky vzdělávání*“ (Rámcový vzdělávací program...online, 2021).

Rámcový vzdělávací program a environmentální výchova

Environmentální výchova byla do aktualizované verze Rámcových vzdělávacích programů z roku 2021 začleněna jako jedno ze šesti průřezových témat základního vzdělávání (Rámcový vzdělávací program...online, 2021). V rámci tohoto průřezového tématu je environmentální výchova realizována prostřednictvím výuky následujících oblastí: *Člověk a jeho svět; Člověk a příroda; Člověk a společnost; Člověk a zdraví; Umění a kultura; Člověk a svět práce*, (Rámcový vzdělávací program...online, 2021).

Z dokumentu vyplývá potřeba propojení EV s dalšími oblastmi vzdělávání, které povede k rozvoji občanských kompetencí. Díky této konektivitě by měl žák na konci základního vzdělání chápat elementární ekologické souvislosti a problémy, respektovat požadavky na kvalitní životní prostředí, rozhodovat se v zájmu podpory a ochrany zdraví a trvale udržitelného rozvoje společnosti (Rámcový vzdělávací program..., online, 2021). V rámci aktualizované verze RVP jsou dále definovány také tematické okruhy, vztahující se k výuce EV: *Ekosystém; Základní podmínky života; Lidské aktivity a problémy životního prostředí; Vztah člověka k prostředí*. (Rámcový vzdělávací program...online, 2021).

2.2.3 Školní vzdělávací program (ŠVP)

Školní vzdělávací program (ŠVP) je kurikulární dokument, který si vytváří každá škola sama. (Trojan, 2021, s. 91). Všechny školy mají povinnost ŠVP vytvořit a realizovat. ŠVP vykazuje několik aspektů – vedle roviny legislativní je to dále oblast pedagogická, sociální a evaluační. Hlavním smyslem ŠVP a jeho existence v dané škole je fakt, že slouží coby kurikulární dokument jak pro rodiče, děti, tak ale především pro školu samotnou. ŠVP pak dále slouží jako zdroj informací i během různých kontrolních a inspekčních šetřeních (Manuál pro tvorbu..., online, 2005). Za tvorbu Školního vzdělávacího programu odpovídá ředitel školského zařízení (Heřmanová, 2009, s.10). Naplánování a implementace ŠVP v souladu s moderními poznatky a s ohledem na potřeby dané školy vypovídá o řídicích a hodnotících kompetencích ředitele dané školy, coby vedoucího pedagogického pracovníka (Lhotková, 2012, s. 73).

V ideálním případě je ŠVP dokumentem, na který je škola pyšná a napomáhá spolupráci s rodiči a žáky, protože ukazuje směr, kterým se škola ubírá-podobně, jako je tomu u vize školy (Chvál, 2018, s. 22).

Hlavním zdrojem pro tvorbu ŠVP je platný RVP, se kterým musí být ŠVP v souladu (Trojan, 2021, s. 91). Díky velké autonomii, která je českým školám při tvorbě ŠVP poskytnuta (v porovnání s okolními státy), je pak možné tuto skutečnost využít k bohatému rozvoji školy s ohledem na její specifické podmínky a požadavky (Trojan, 2021, s. 88). Trojan (2021, s. 92) pak dále uvádí výhody, které příležitost vytvořit si vlastní vzdělávací program nabízí: *„Vlastní školní vzdělávací program může reagovat na konkrétní podmínky teritoriální (střed velkého města, malé město, vesnice), personální, ekonomické, blízký průmysl. Konkrétní*

podoby tohoto klíčového dokumentu, stejně tak způsob jeho naplňování patří k faktorům, které je škola jednoznačně sama schopna ovlivnit a ovlivňovat.“

Při tvorbě ŠVP Trojan (2021, s. 94) doporučuje držet se následujících zásad:

- Rozklíčovat důvody, které vedou některé pedagogy k tomu, že ŠVP vnímají stále jak byrokratický nástroj,
- Motivovat spolupracovníky k tvorbě ŠVP prostřednictvím zdůrazňování výhod ŠVP,
- Držet se pravidla: společně – srozumitelně – stručně,
- Vhodně komunikovat ve všech etapách přípravy ŠVP nejen směrem k členům přípravného týmu, ale také rodičům, školské radě, zřizovateli, regionu apod.),
- Každodenně podporovat kolegy v týmu,
- Pravidelně reflektovat realitu s ohledem na konkrétní kroky přípravy a přijímání vhodných nápravných opatření.

Při začleňování průřezových témat do ŠVP se dle Manuálu již zaniklého Výzkumného ústavu pedagogického (VÚP) z roku 2005 doporučuje postupovat podle níže uvedeného návodu. Jeho výhodou je fakt, že zohledňuje základní vlastnosti průřezových témat, jenž mají formativní charakter a objevují se v řadě oblastí výuky ať již ve škole tak mimo ni a prostupují celým vzdělávacím systémem. V Manuálu jsou detailněji popsány jednotlivé kroky při začleňování průřezových témat:

- *„Je třeba uvést přehled zařazení všech průřezových témat a jejich tematických okruhů do příslušných ročníků i všech způsobů (forem) jejich realizace (viz dále)“*,
- *„Všechna průřezová témata musejí být zařazena do vzdělávání jak na 1. stupni, tak na 2. stupni“*,
- *„Průřezová témata se realizují v průběhu 1. a 2. stupně v libovolných ročnících tak, aby na konci 1. stupně i na konci 2. stupně žáci prošli všemi průřezovými tématy a do konce 9. ročníku se seznámili se všemi tematickými okruhy průřezových témat“*,
- *„Začlenění průřezových témat a jejich tematických okruhů do ročníků je možné volit v libovolném pořadí tak, aby podporovalo výchovné a vzdělávací strategie na úrovni školy a prohlubovalo výchovné a vzdělávací strategie vyučovacích předmětů“*,
- *„Výběr konkrétních námětů z tematických okruhů průřezových témat je plně v kompetenci školy“*,

- „K realizaci průřezových témat na 1. a na 2. stupni je možné využít disponibilní časové dotace; stanovení časové dotace v jednotlivých ročnících je v kompetenci školy“,
 - „Průřezová témata mohou být realizována třemi základními formami: integrací obsahu tematických okruhů průřezového tématu do vzdělávacího obsahu vyučovacího předmětu, projektem, samostatným předmětem; případně jejich kombinacemi u málotřídních škol by mělo jít o takový výběr a rozvržení tematických okruhů průřezových témat, který by odpovídal počtu ročníků ve škole a bral v úvahu informace ze škol, kam žáci nejčastěji odcházejí“,
- „Vzhledem k obsahové návaznosti průřezových témat v základním a gymnaziálním vzdělávání mohou šestiletá i osmiletá gymnázia začleňovat a realizovat tematické okruhy průřezových témat jako ucelený systém v rámci celého gymnaziálního cyklu; do nižších ročníků víceletých gymnázií je nutné zařadit průřezové téma *Výchova demokratického občana*, protože je to jediné PT, které nemá pokračování v gymnaziálním vzdělávání; kromě tohoto průřezového tématu si na šestiletém gymnáziu mohou školy zařadit jakékoli další průřezové téma z RVP ZV, pokud to považují za účelné vzhledem ke vzdělávacím záměrům školy; na nižším stupni osmiletých gymnáziích se musí žáci setkat se všemi průřezovými tématy zařazenými v RVP ZV, výběr tematických okruhů je prováděn s ohledem na přípravu žáků pro realizaci PT na vyšším stupni gymnázia“. (Manuál pro tvorbu..., online, 2005)

Školy mohou pro zapracování problematiky environmentální výchovy do svých strategických plánů využít informace a projekty vytvořené na celostátní úrovni o kterých pojednává kapitola 2.2.3. této bakalářské práce.

Zpracování environmentální výchovy do Školního vzdělávacího programu

Problematiku environmentální výchovy je možné v rámci školy ukotvit do školního vzdělávacího programu nebo do samotného programu environmentální výchovy, který může být součástí ŠVP. Vedle těchto klíčových dokumentů lze EV integrovat do další dokumentace školy (např. koncepce školy, školního nebo provozního řádu apod.). Oba dokumenty je vhodné každý rok vyhodnocovat a aktualizovat s ohledem na nové poznatky

a potřeby v dané oblasti (Metodický pokyn MŠMT...online, 2008, Manuál pro tvorbu..., online, 2005).

Doporučuje se, aby Školní vzdělávací program zapracoval téma environmentální výchovy zejména s ohledem na následující oblasti (Metodický pokyn MŠMT...online, 2008):

- cíle EV,
- výchovné a vzdělávací strategie naplňující cíle EV na úrovni celé školy,
- výchovné a vzdělávací strategie naplňující cíle EV na úrovni vyučovacích předmětů,
- formy EV – např. integrované tematické celky, integrace do jednotlivých předmětů, samostatný předmět, kurz, seminář, projekt, série tematických dnů,
- témata EV,
- průběžná i závěrečná evaluace EV,

Při samotném začleňování EV do ŠVP se doporučuje začlenit téma životního prostředí a udržitelného rozvoje do jednotlivých předmětů, využívat různé formy EV – od integrace do vzdělávacích obsahů jednotlivých předmětů po využití samostatných vyučovacích předmětů, kurzů, projektů, tematických dní apod., uvažovat nad možností komplexní evaluace EV např. formou plošného vyhodnocování environmentální gramotnosti žáků, všestranně posilovat rozvoj kompetencí žáka vzhledem k EV (Metodický pokyn MŠMT...online, 2008).

Školní program EV je zpracováván jako dlouhodobý strategický dokument. Podle potřeb školy pak probíhá jeho aktualizace, zpravidla v podobě krátkodobého akčního programu na nejbližší školní rok. Způsob zapracování EV coby průřezového tématu v rámci školního vzdělávacího programu nabízí Obrázek 4.

Obrázek 4: Ukázka zapracování průřezového tématu environmentální výchovy ve školním vzdělávacím programu

Způsob zpracování přehledu průřezových témat v Charakteristice ŠVP

Ukázka zařazení všech průřezových témat do ŠVP ZV byla vypracována oborovými didaktiky VÚP na základě zkušeností získaných z analýz ŠVP ZV pilotních škol.

Environmentální výchova									
Název tematického okruhu EV	1. stupeň					2. stupeň			
	1. ročník	2. ročník	3. ročník	4. ročník	5. ročník	6. ročník	7. ročník	8. ročník	9. ročník
Ekosystémy				INT/ ČaJS	INT/ ČaJS	INT/ Př	P – přírodovědné praktikum	INT/ Př	
Základní podmínky života			INT/ ČaJS; ČSP;	INT/ CJ; ČaJS; ČSP		INT/ Př; Z; Fy	P – přírodovědné praktikum	INT/ Ch	INT/ Ch
Lidské aktivity a problémy životního prostředí	INT/ ČaJS			PRO1/ Den Země	PRO2/ Den životního prostředí	INT/ ICT	P – přírodovědné praktikum	INT/ Fy; Př;	INT/ Ch PRO3/ Životní styl jako ekologický problém
Vztah člověka k prostředí		INT/ ČaJS				INT/ Př	P – přírodovědné praktikum INT/ Tv	INT/ Ch; Ze; Př;	INT/ Př; Z; Fy; Che

Legenda: INT – integrace do vzdělávacího oboru, PRO – projekt, P – samostatný vyučovací předmět

Vysvětlivky k tabulce: Výstupem celoročního projektu v 9. ročníku je mediální zpracování žákovských prací na téma Životní styl jako ekologický problém pro Školní ekologický časopis.

Zdroj: (Manuál pro tvorbu..., online, 2005).

Celostátní programy environmentální výchovy

Ministerstvo životního prostředí nabízí prostřednictvím projektu Ekocentra několik programů EV, které jsou určeny školám pro zapracování do strategických dokumentů školy (Portál Ministerstva životního...online, 2022):

- Mezinárodní program Ekoškola – je program mezinárodní organizace FEE (Foundation For Environmental Education) a probíhá ve více než 40 zemích. Program je určen pro základní a střední školy. Žáci učí o environmentálních tématech a zároveň sami usilují o minimalizaci a třídění odpadů, úspory energie či vody a zlepšení životního prostředí školy a jejího okolí. Součástí programu je tvorba

vlastního ekokodexu, analýza současné situace na škole v uvedených oblastech a návrh na zlepšení, která se snaží posléze naplnit. Program je určen pro celou školu, vede ke spolupráci žáků, učitelů, vedení školy i místní komunity.

Koordinátorem programu v České republice je Sdružení TEREZA.

- Mezinárodní program GLOBE-mezinárodní program probíhající ve 111 státech světa. určený pro druhý stupeň základních škol a pro školy střední. Pomocí jednoduchých vědeckých postupů žáci měří a pozorují vybrané ukazatele životního prostředí ve svém okolí (např. vývoj počasí a podnebí, určují půdní vlastnosti a kvalitu vod, měří kvalitu ovzduší, mapují typy vegetace apod.). V České republice je koordinátorem programu Sdružení TEREZA.
- Mezinárodní program Les ve škole – škola v lese – program určený především pro 1. a 2. stupeň základních škol, vhodný pro využití v rámci mezipředmětové spolupráce. Žáci se učí porozumět ekosystému lesa názorně a v souvislostech. V Koordinátorem programu je Sdružení TEREZA a zapojeno je 380 škol.
- M.R.K.E.V. (Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy) - dlouhodobý programem Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina (SSEV Pavučina), probíhá od roku 200, zapojeno 830 základní a středních škol. Cílem je vytvářet funkční systémy školní a mimoškolní EV, rozvíjet a podporovat regionální síť pedagogických pracovníků, škol a dalších organizací zabývajících se EV, podporovat proces vytváření a realizace školních programů EV a v posledních letech i podporovat pedagogické pracovníky při začleňování EV jako průřezového tématu do školních vzdělávacích programů.
- Mrkvička – program zaměřený na vzdělávací a informační podpora mateřským školám v naplňování environmentální oblasti Dítě a svět RVP pro předškolní vzdělávání.

3 Kapitoly empirické části práce

3.1 Metodologie

Environmentální výchova představuje jednu ze stěžejních oblastí rozvoje školního kurikula, na kterou se zaměřuje Strategie 2030+. V současné době je k dispozici jen omezené množství informací o způsobu a míře začleňování EV do strategických dokumentů škol. Limitně dostupné jsou jak informace o zdrojových dokumentech pro tvorbu strategických dokumentů školy s prvky EV, tak o způsobu zpracování problematiky kompetencí žáků v rámci EV, mezipředmětových vztahů EV, zohlednění vlivu nepedagogických pracovníků, žáků či rodičů při tvorbě EV ve strategických dokumentech školy, roli koordinátora ekologické výchovy při tvorbě strategických dokumentů nebo faktorech, které podporují či brání efektivní implementaci EV do strategických dokumentů školy.

Cílem tohoto kvantitativního šetření (Gavora, 2010, s. 51, Punch, 2015, s. 72, Ochrana, 2019, s. 25) je popsat problematiku implementace EV do strategických dokumentů školy pohledem koordinátorů a pedagogů ekologické výchovy na základních a středních školách v rámci celé České republiky.

Šetření hledalo odpověď na následující výzkumné otázky:

Hlavní otázka:

- V jakých strategických dokumentech školy je problematika EV zahrnuta?

Navazující podotázky:

1. Z jakých podkladů škola při začleňování témat EV do strategických dokumentů školy vychází?
2. Jaké kompetence žáků s ohledem na EV jsou ve strategických dokumentech školy zakotveny?
3. Jakým způsobem je ve strategických dokumentech školy zpracována problematika specifických oblastí EV (výchovné a vzdělávací strategie, cíle EV, evaluace EV) a mezipředmětových vztahů EV?

4. Jakým způsobem je popsána ve strategických dokumentech školy role koordinátora/pedagoga ekologické výchovy, nepedagogických pracovníků, rodičů, žáků?

5. Jaké jsou nejvýznamnější faktory, které podporují nebo naopak brání začlenění problematiky EV do strategických dokumentů školy?

S ohledem na skutečnost, že byly shromažďovány informace od koordinátorů a pedagogů EV napříč celou Českou republikou, byl za nástroj sběru dat zvolen elektronický dotazník vytvořený v programu Google Forms. V dotazníku bylo použito patnáct otázek ve formě uzavřené, otevřené, použita byla také škála hodnocení. Odpovědi byly hodnoceny pomocí početního algoritmu v programu Google Forms. Grafy s výslednými odpověďmi byly vytvořeny v programu Microsoft Excel. Plná verze použitého dotazníku je součástí Přílohy 1.

Pro pilotní verzi projektu byla použita papírová verze dotazníku, aby respondenti mohli snáze své případné poznámky vepisovat ke konkrétním otázkám. Pilotní části se zúčastnilo celkem 9 osob – koordinátorů EV, kteří se navštěvovali edukační kurzu EV pořádaný Klubem ekologické výchovy v Praze.

Na základě podnětů shromážděných v rámci pilotní části projektu byly upraveny následující otázky: v otázce týkající se výběru škol (Otázka 1), kde koordinátoři/pedagogové EV působí, byla přidána možnost „*učební obor bez maturity*“ (Otázka 1); pěti respondentům nebyl zřejmý pojem „mise školy“, proto byla z dotazníku odstraněna otázka: „*Je téma ekologie (životní prostředí, udržitelný rozvoj) v misí vaší školy?*“; dále byl do nabídky odpovědí k otázce vztahující se k problematice výběru předmětů, které mohou integrovat témata z oblasti EV, zařazen předmět: „*Základy společenských věd*“ (Otázka 9).

Na základě podnětů od respondentů v pilotní části projektu bylo přeformulováno znění otázky 13 a 14. Původní text otázky č. 13 zněl: *Vyznačte prosím tři, z Vašeho pohledu nejvýznamnější faktory, které podporují začlenění tématu ekologie do strategických dokumentů školy*; verze textu ve finální podobě dotazníku: „*Uveďte prosím, z Vašeho pohledu nejvýznamnější faktor, který **PODPORUJE** začlenění tématu ekologie do strategických dokumentů školy...*“. Původní text otázky č. 14 zněl: *Vyznačte prosím tři, z*

Vašeho pohledu nejvýznamnější faktory, které brání začlenění tématu ekologie do strategických dokumentů školy; verze textu ve finální podobě dotazníku: „***Uved'te prosím, z Vašeho pohledu nejvýznamnější faktor, který BRÁNÍ začlenění tématu ekologie do strategických dokumentů školy...***“ (Otázka 14).

Pilotní část sběru dat probíhala v polovině měsíce ledna 2022. Finální podoba elektronického dotazníku byla prostřednictvím emailu rozeslána adresátům celkem ve dvou vlnách za pomoci paní Doc. PaedDr. RNDr. Milady Švecové, CSc., předsedkyně Klubu ekologické výchovy. Emailové adresy oslovených koordinátorů/pedagogů ekologické výchovy jsou ve vlastnictví paní docentky a nemohly být poskytnuty autorce šetření.

3.2 Výsledky výzkumu

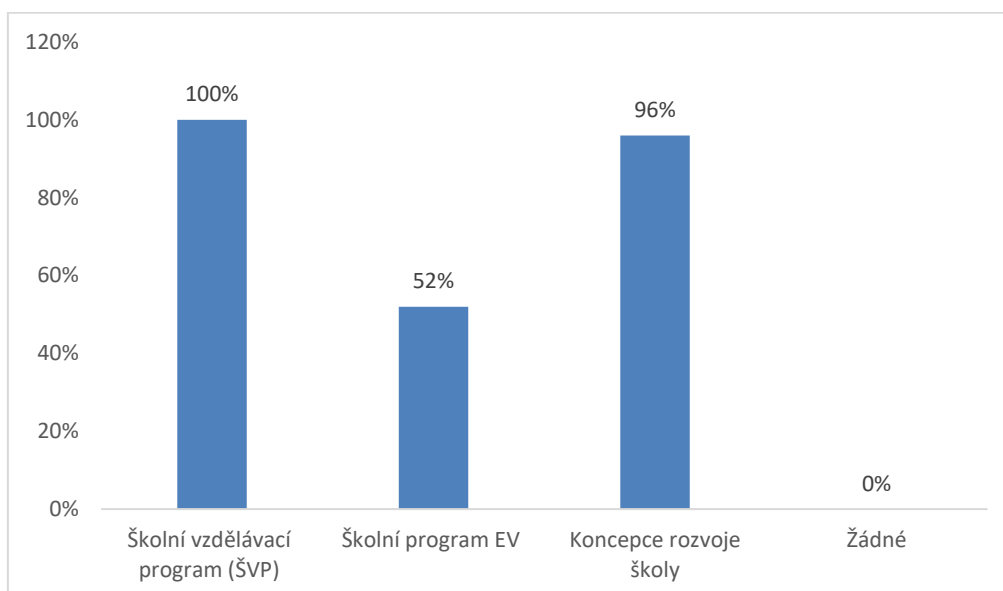
V rámci tohoto průzkumu bylo osloveno celkem 286 základních a středních škol (dále jen „škol“), které jsou zapojeny do sítě Klubu ekologické výchovy a dále 182 škol, na kterých působí absolventi specializačního studia ekologické výchovy. Respondenti byli požádáni prostřednictvím emailu o vyplnění elektronického dotazníku celkem dvakrát. Sběr dat probíhal v průběhu měsíce února 2022. Pro finální analýzu odpovědí se podařilo získat 25 relevantních odpovědí (resp., odpovědí bylo zasláno celkem 26, nicméně jedna z respondentek uvedla, že působí v mateřské škole, z analýzy dat byly její odpovědi vyřazeny).

Největší, 80 % podíl respondentů, byli koordinátoři/pedagogové ze základních škol, zbývajících 20 % tvořili zástupci středních odborných škol s maturitou. Nejvíce respondentů pocházelo z města Karviná (20 %), následovali Strakonice (8 %), Prachatice (8 %), Středočeský kraj (8 %) a pak rovným dílem (4 %) byly zastoupeny následující města či kraje: Opava, Bruntál, Zlín, Tábor, Ostrava město, Opava, Prostějov, Frýdek-Místek, Plzeň; Nový Jičín, Jihočeský kraj, Ústecký kraj, Severomoravský kraj, Moravskoslezský kraj.

Průzkum ukázal, že 92 % oslovených škol (resp. respondentů) zapracovalo problematiku ekologie (resp. životního prostředí a udržitelného rozvoje) do vize jejich školy (4 % škol toto téma ve své vizi nezohledňuje a další 4 % respondentů odpověděla, že neví, zdali je toto téma součástí vize školy, na které působí).

Všechny oslovené školy (tj. 100 % jejich zástupců v podobě koordinátor/pedagoga EV) uvedlo, že problematika EV je ukotvena ve Školním vzdělávacím programu školy, na které pracují. U 96 % škol je pak toto téma součástí Koncepce rozvoje školy a 52 % škol má vytvořený Školní program EV, viz Graf 1. U 60 % škol oslovených v rámci tohoto průzkumu je Školní program EV součástí Školního vzdělávacího programu. Pro srovnání je uveden výsledek studie Činčera et al., z roku 2016, kdy autoři došli k závěru, že dlouhodobý plán environmentální výchovy má zpracováno téměř 74 % oslovených škol.

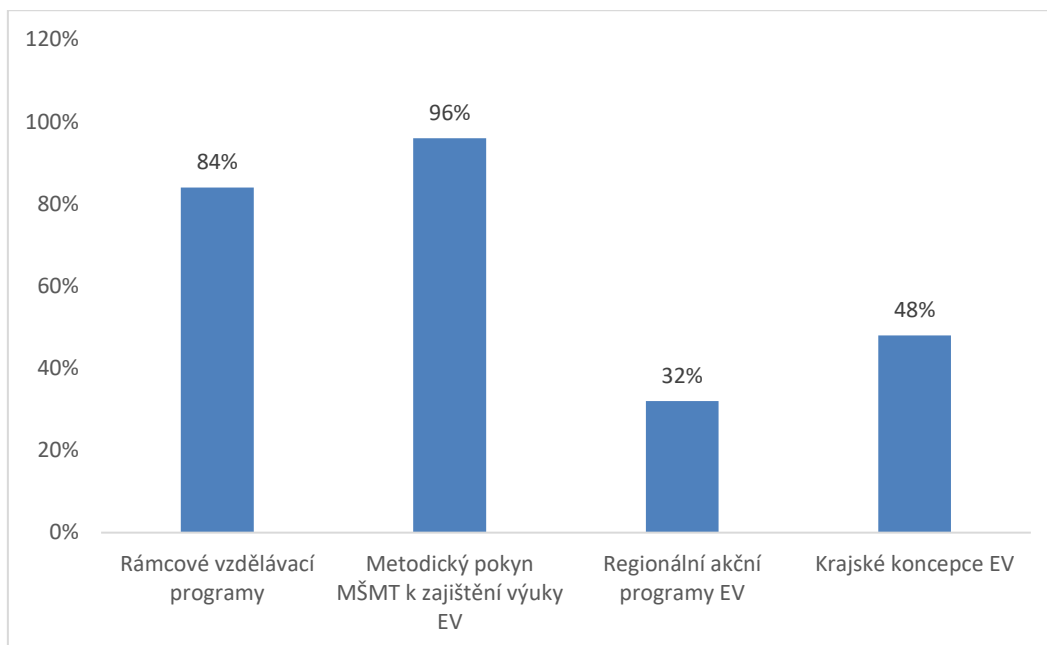
Graf 1: Přehled strategických dokumentů školy a procentuální vyjádření implementace prvků EV

Zdroj: vlastní zpracování

Hlavním zdrojovým dokumentem, ze kterého školy při přípravě svých strategických dokumentů s prvky EV čerpají, je Metodický pokyn MŠMT k zajištění výuky EV (96 % škol), následují Rámcové vzdělávací programy (84 % škol), Krajská koncepce EV (48 % škol) a Regionální akční programy EV (32 % škol), viz Graf 2.

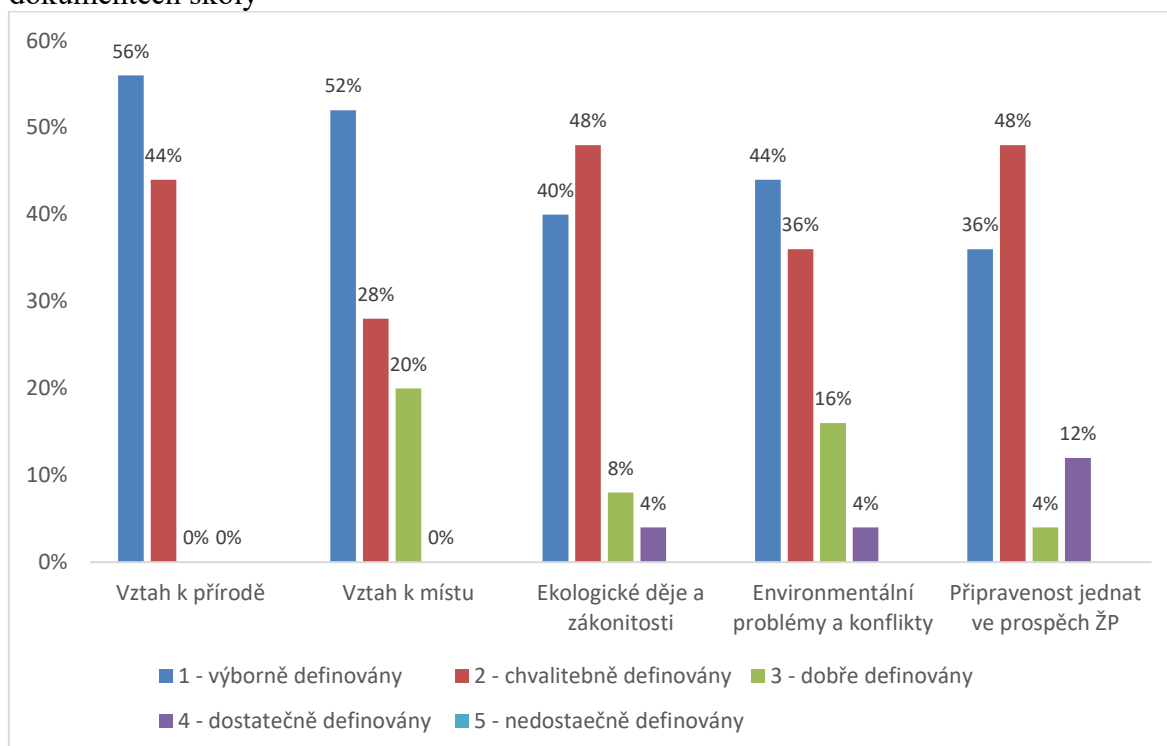
Graf 2: Přehled zdrojových dokumentů, ze kterých školy vycházejí při přípravě strategických dokumentů škol s prvky EV

Zdroj: vlastní zpracování

V rámci rozvoje kompetencí žáků v oblasti environmentální výchovy byly jako „výborně definované“ ve strategických dokumentech školy označeny zejména následující kompetence: Vztah k přírodě (uvedlo 56 % respondentů), Vztah k místu (uvedlo 52 % respondentů) a Environmentální problémy a konflikty (uvedlo 44 % respondentů). Naproti tomu kompetence z oblasti Ekologických dějů a zákonitostí nebo Environmentální problémy a konflikty či Přípravenost jednat ve prospěch životního prostředí vykazovaly vyšší procentuálně hodnocení z kategorie „dostatečně definované“, (4 %; 4 %; 12 %) v rámci zpracování do strategických dokumentů školy, viz Graf 3.

Graf 3: Úroveň definice rozvoje kompetencí v rámci výuky EV uvedená ve strategických dokumentech školy

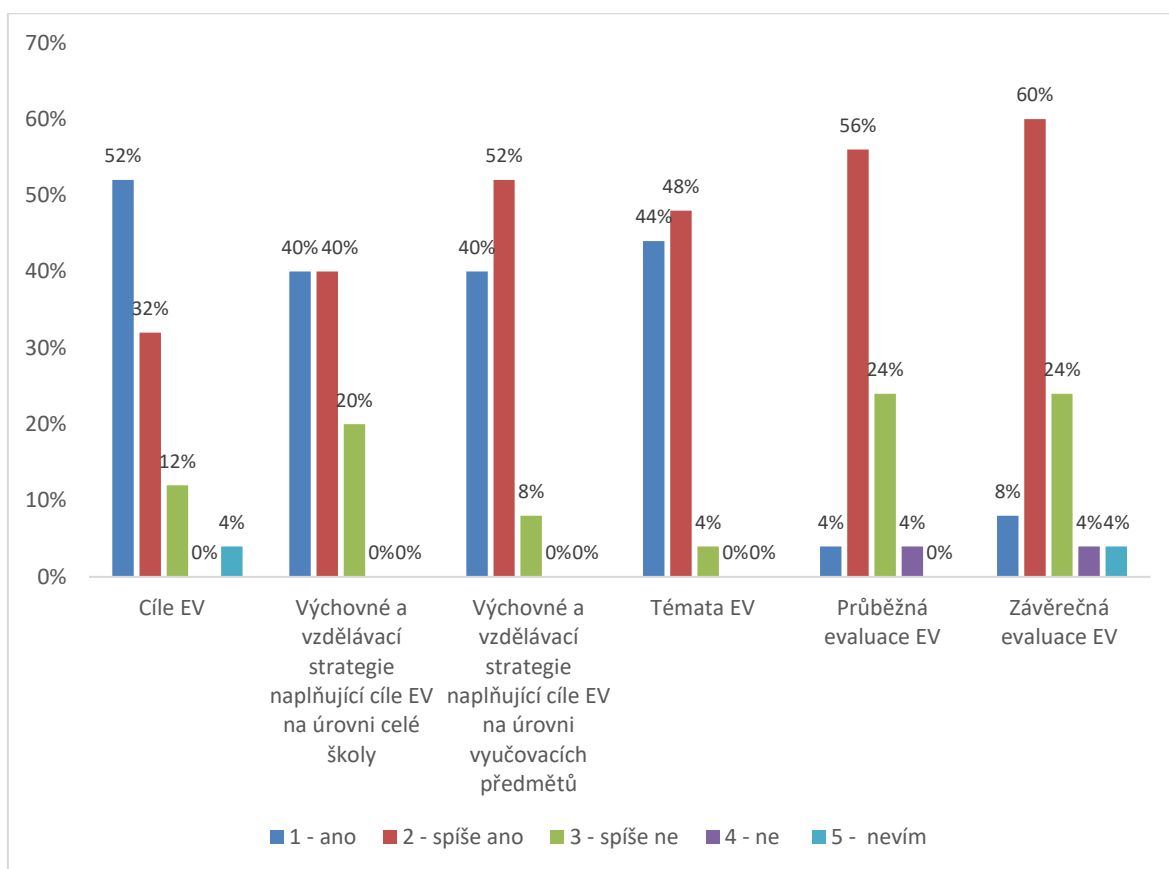
Zdroj: vlastní zpracování

Z průzkumu dále vyplynulo, že strategické dokumenty škol dobře rozpracovávají zejména následující čtyři oblasti problematiky environmentální výchovy: Cíle EV („ano“ a „spíše ano“ uvádělo 84 % respondentů); Výchovné a vzdělávací strategie naplňující cíle EV na úrovni celé školy („ano“ a „spíše ano“ uvedlo 80 % respondentů); Výchovné a vzdělávací strategie naplňující cíle EV na úrovni vyučovacích předmětů („ano“ a „spíše ano“ uvádělo 92 % respondentů); Témata EV („ano“ a „spíše ano“ uvádělo 88 % respondentů).

Naproti tomu oblast způsobu hodnocení environmentální výchovy je ve strategických dokumentech školy zapracována v menší rozsahu. U tématu Průběžné evaluace EV uvedlo 28 % respondentů že tento způsob hodnocení výuky EV „není“ a „spíše není“ zahrnut ve strategických dokumentech školy a u oblasti Závěrečné evaluace pak 32 % odpovídajících zaznamenalo „není“, „spíše není“ či „nevědí“ zda je uvedeno ve strategických dokumentech dané školy, viz Graf 4. Téma evaluace environmentální výchovy se tedy ukazuje jako jedna z oblastí, které by bylo vhodné věnovat v rámci aktualizace strategických dokumentů pozornost, protože je klíčová pro rozvoj EV, jak uvádí Činčera et al. 2016: „Důležitým

předpokladem rozvoje environmentální výchovy je kritická reflektivita oboru. Bez schopnosti hodnotit silné a slabé stránky environmentální výchovy na úrovni České republiky, jednotlivých programů či konkrétních škol a organizací není možné předpokládat, že se pro její rozvoj najde dostačující vnitřní motivace.“ Indikátory evaluace environmentální výchovy se ve své publikaci dále zabývala Švecová (2012, s. 38).

Graf 4: Míra zapracování různých oblastí problematiky EV do strategických dokumentů školy

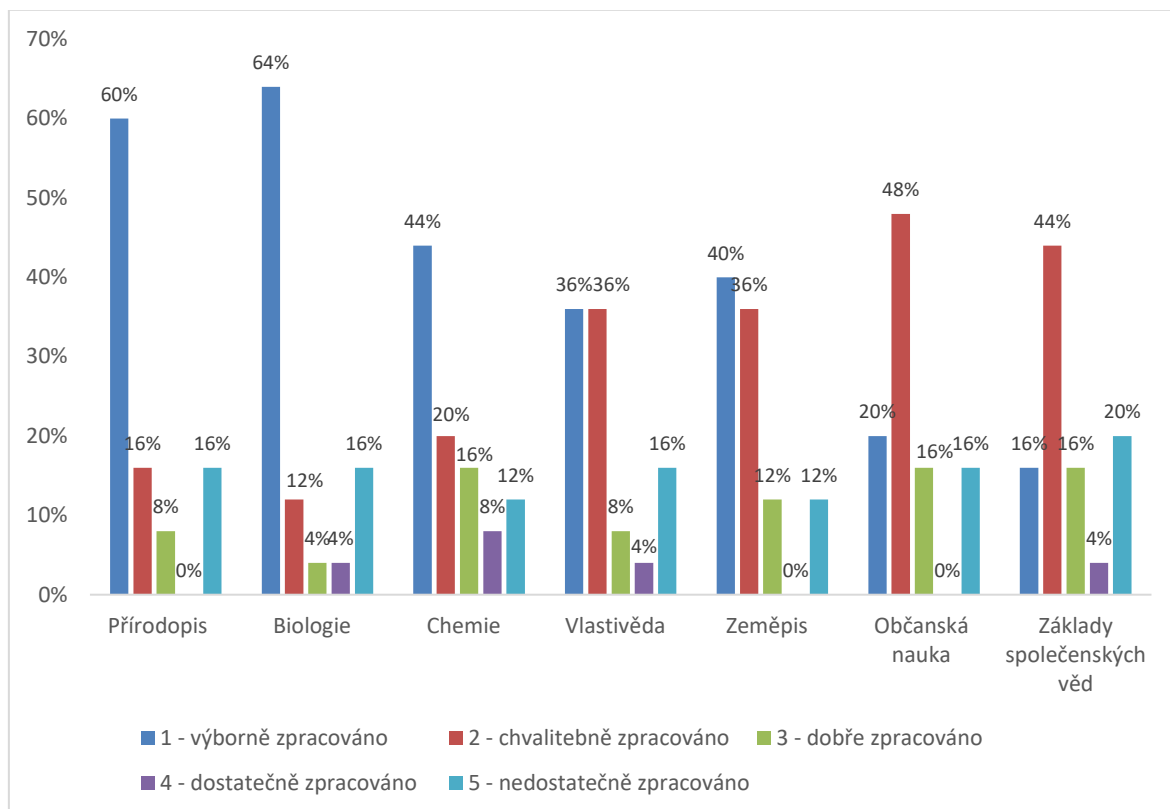

Zdroj: vlastní zpracování

V rámci jednotlivých vyučovaných předmětů pak úroveň zapracování do jednotlivých předmětů vykazovala poměrně vysokou variabilitu. Ve výsledcích dominovalo hodnocení „výborně zapracováno“ (s ohledem na prvky EV) v rámci následujících předmětů: Přírodopis (60 %); Biologie (64 %); Chemie (44 %); Zeměpis (40 %), popřípadě Vlastivěda, kde hodnocení „výborně zapracováno“ dosáhlo 36 %, stejně jako hodnocení „chvalitebně zapracováno“. Pokud se podíváme na předměty z oblasti humanitních předmětů, strategické

dokumenty školy toto téma implementují zpravidla na „chvalitebné“ úrovni: Občanská nauka 48 %; Základy společenských věd 44 %, viz Graf 5. Pro srovnání lze uvést výsledky šetření SSEV Pavučina (2009), kdy předměty, které problematiku EV do svého programu nejvíce integrují, jsou chemie, zeměpis a občanská výuka.

Graf 5: Zapracování problematiky EV do jednotlivých předmětů

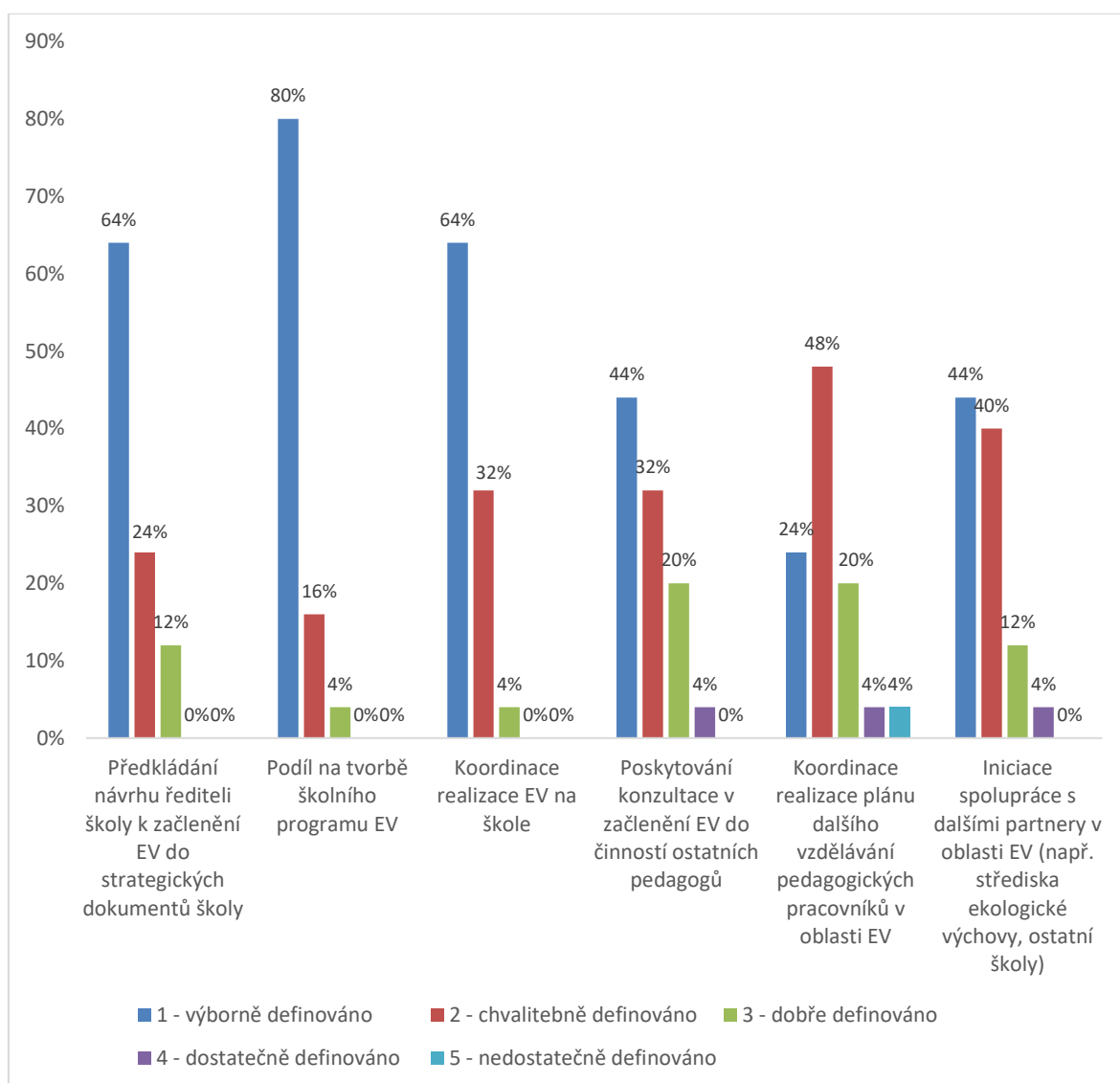

Zdroj: vlastní zpracování

Hlavním nositelem environmentální výchovy na školách je koordinátor ekologické výchovy. Definice jeho kompetencí v rámci strategických dokumentů školy byla v tomto šetření hodnocena jako „výborná“ zejména s ohledem na následující činnosti: Předkládání návrhu řediteli školy k začlenění EV do strategických dokumentů školy (uvedlo 64 % respondentů); Podíl na tvorbě školního programu EV (uvedlo 80 % respondentů); Koordinace realizace EV na škole (uvedlo 64 % respondentů); Poskytování konzultace při začlenění EV do činností ostatních pedagogických pracovníků (uvedlo 44 % respondentů). Naproti tomu oblast, která je s ohledem na definici kompetencí koordinátorů a pedagogů EV ve strategických dokumentech školy zahrnuta nejméně kvalitně je problematika Koordinace

realizace plánu dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti EV. Většina respondentů hodnotila definici této problematiky ve strategických dokumentech školy jako „chvalitebně“ (48 % respondentů), dalších 28 % odpovědí pak odkazovalo na hodnocení „dobře“, „dostatečně“ či „nedostatečně definováno“. Ve strategických dokumentech škol viz Graf 6.

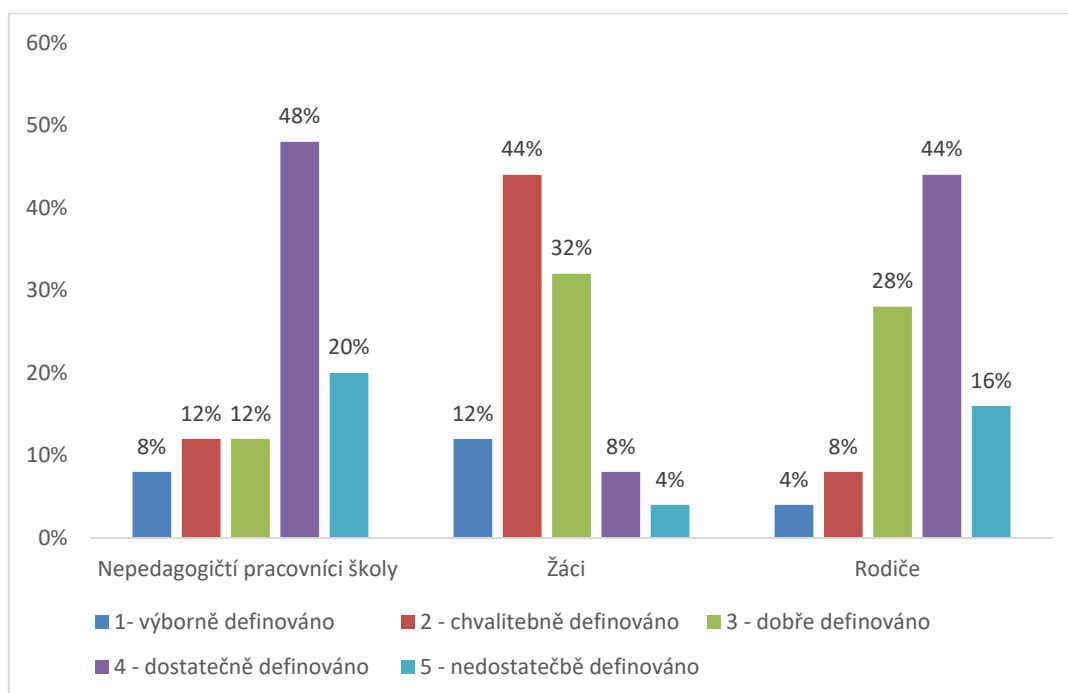
Graf 6: Definice činností koordinátora/pedagoga EV ve strategických dokumentech školy

Zdroj: vlastní zpracování

V rámci strategických dokumentů školy je pak nejlépe v procesu tvorby programů EV definována role žáků, kdy 44 % respondentů ji označilo za „chvalitebnou“, naproti tomu role rodičů či nepedagogických pracovníků byla většinou respondentů označena za „dostatečnou“ (44 %, resp. 48 %) či dokonce „nedostatečnou“ (16 % resp. 20 %), viz Graf 7.

Graf 7: Popis způsobu role nepedagogických pracovníků, rodičů a žáků při tvorbě strategických dokumentech školy s prvky EV

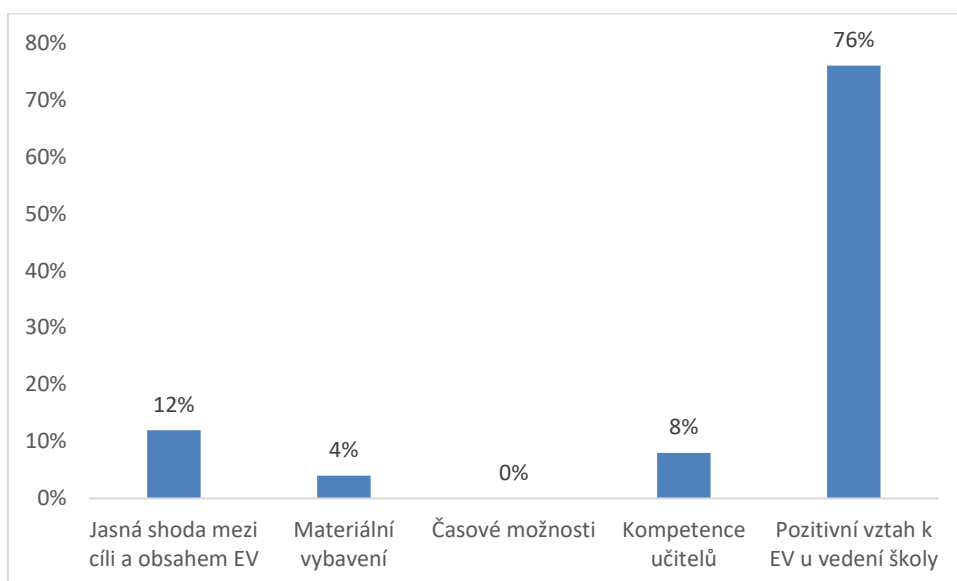
Zdroj: vlastní zpracování

Na nedostatečné zapojení rodičů do problematiky EV poukázal ve svém průzkumu také Činčera et al., 2016, s. 141: „...přibližně dvě třetiny škol spíše či vůbec nezapojují rodiče do environmentální výchovy a tři čtvrtiny škol nezkoumají environmentální gramotnost svých žáků. Průzkum zároveň ukázal, že většina škol s rodiči nespolupracuje a nezapojuje je do dění. Rodiče, kteří si nemohou na vlastní kůži vyzkoušet, co se na škole děje, pak jen stěžují dokážou opustit představu školy, kterou zažili sami, a otevřít se novým postupům.“ Činčera et al. 2016 dále uvádí: „Z rozhovorů vyplynulo, že rodiče často environmentální výchovu (zejména v případě náročnějších projektových aktivit) vnímají negativně, jako něco, co žáky vzdaluje od učení. Průzkum zároveň ukázal, že většina škol s rodiči nespolupracuje a

nezapojuje je do dění. Rodiče, kteří si nemohou na vlastní kůži vyzkoušet, co se na škole děje, pak jen stěží dokážou opustit představu školy, kterou zažili sami, a otevřít se novým postupům.“

Za nejvýznamnější faktor, který nejvíce podporuje začlenění EV do strategických dokumentů školy, se v tomto průzkumu ukázal faktor Pozitivního vztahu vedení školy k environmentální výchově (uvedlo 76 % respondentů), viz Graf 8. K podobnému závěru dospěl také Činčera et al. 2016, kdy respondenti v jejich studii uváděli, že zásadní roli pro zařazení EV mezi priority školy má vedení školy. Ve vzorku oslovených škol ve studii Činčera et al. 2016 uvádělo 90 % škol, že jejich vedení EV podporuje a přibližně u 70 % škol byla EV chápána jako jedna z priorit školy.

Graf 8: Nejvýznamnější faktor podporující začlenění tématu EV do strategických dokumentů školy

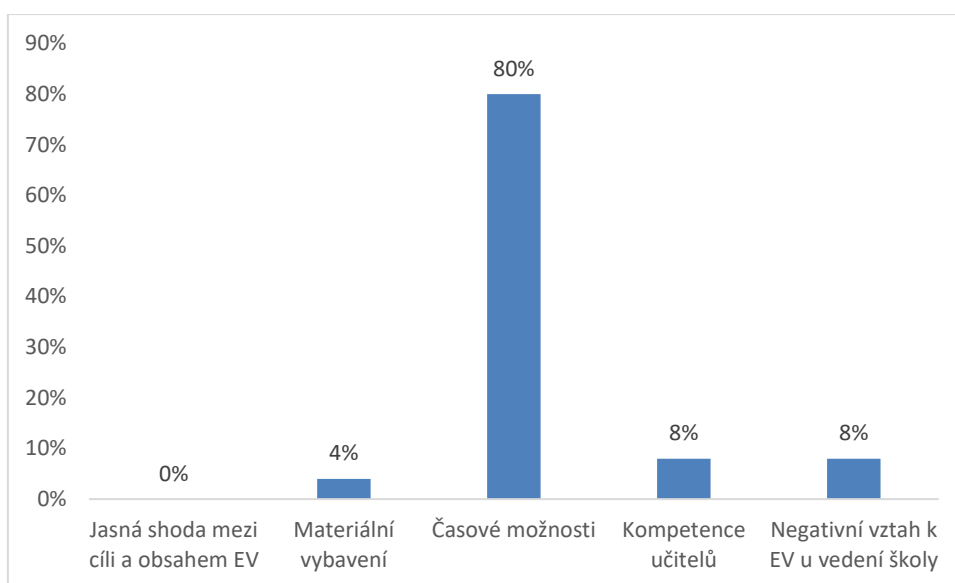

Zdroj: vlastní zpracování

Naproti tomu za dominující faktor, který brání začlenění EV do strategických dokumentů školy uvedlo 80 % respondentů časové nedostatky – Graf 9. K podobnému závěru dospěl také Činčera et al., 2016, kdy z výsledků jeho studie byl časový nedostatek hlavní bariérou blokující realizaci EV na škole. Činčera et al., 2016, s. 157 dále ve své práci uvádí: *„Hlavními zdroji podpory pro realizaci environmentální výchovy je funkční vnitřní prostředí ve škole (fungující koordinátor a kolegové, plán environmentální výchovy, podpora vedení)*

spolu s oporou z vnějšku (sítě a spolupracující organizace), hlavními bariérami zůstává nedostatek času ve všech výše jmenovaných podobách.“ K jiným závěrům dospělo šetření SSEV Pavučina (2009), kdy za největší komplikaci pro zavedení EV byl považován lidský faktor (např. nezájem, lhostejnost, neochota apod.).

Graf 9: Nejvýznamnější faktor bránící začlenění tématu EV do strategických dokumentů školy

Zdroj: vlastní zpracování

Výsledky šetření jsou zatíženy chybou malého počtu vyplněných navrácených dotazníků. Důvody pro tuto skutečnost jsou dány součtem několika faktorů: na sníženou návratnost mohla mít vliv technická chyba, která se objevila u první vlny emailem zasláných dotazníků, kdy vyplněné dotazníky nebylo možné odeslat nazpět. V horizontu několik dní byla chyba opravena a respondenti byli obesláni podruhé. Nízkou návratnost mohla dále ovlivnit skutečnost, že v měsíci únoru, kdy šetření probíhalo, byly v řadě krajů České republiky jarní prázdniny. Někteří z respondentů tak mohli mít omezený přístup k emailovým schránkám. Nezanedbatelný může být také fakt, že pedagogové (obecně) jsou velmi často oslovováni studenty vysokých škol s prosbou o účast v různých šetřeních. Přehlcení těmito žádostmi vede k poklesu zájmu ze strany pedagogů o participaci na těchto aktivitách. Navíc, respondenti nebyli k vyplnění dotazníků v tomto šetření nijak motivováni.

Závěr

Cílem této práce bylo přinést informace o způsobu zpracování problematiky environmentální výchovy do strategických dokumentů školy prostřednictvím kvantitativního dotazníkového šetření mezi koordinátory a pedagogy environmentální výchovy napříč celou Českou republikou. Přestože se tento průzkum potýkal s problémem velmi malé návratnosti vyplněných dotazníků, lze, i s přehlednutím k tomuto bias, popsat několik poznatků.

Problematika environmentální výchovy je v prostředí základních a středních škol aktuálním tématem. Potvrzuje to skutečnost, že všechny oslovené školy mají téma ekologie a životního prostředí zahrnuté ve vizi své školy, stejně jako i svém Školním vzdělávacím programu. Navíc, většina z těchto škol pak má vytvořený Školní program EV, který je součástí ŠVP.

Z výsledků dále vyplynulo, že zdrojovými podklady pro tvorbu ŠVP s tématem EV jsou téměř na všech školách dokumenty vznikající na úrovni MŠMT, v podstatně menší míře pak programy vytvořené na regionální či krajské úrovni (Krajské koncepce, regionální akční programy). Platné podklady pro implementaci EV do strategických dokumentů školy vznikající na úrovni ministerstva (ať již hovoříme o metodických pokynech, či rámcových vzdělávacích programech), by tedy měly poskytovat vysokou úroveň a zpracovanost obsahu, aby byly pro školy cenným zdrojem informací pro přípravu kurikulárních a školních dokumentů.

Šetření dále ukázalo, že ve strategických dokumentech školy jsou v rámci výuky EV na výbornou popsány kompetence žáků s ohledem na problematiku rozvoje vztahu k přírodě a k místu, a také téma environmentálních problémů a konfliktů. Při aktualizaci strategických dokumentů by bylo dobré naproti tomu věnovat větší pozornost definici kompetencí žáků týkající se připravenosti jednat ve prospěch životního prostředí. Obecně lze říci, že cíle a témata environmentální výchovy, spolu se vzdělávacími strategiemi naplňujícími EV na úrovni ať již školy či daných předmětů, jsou ve strategických dokumentech většiny škol popsány na výbornou.

V rámci mezipředmětových vztahů je problematika environmentální výchovy nejlépe zpracována v předmětech přírodopis, biologie a chemie. Naproti tomu propojení problematiky životního prostředí a ekologie v rámci humanitních předmětů (občanská

nauka, základy společenských věd) vykazovaly hůře hodnocené vzájemné vazby. Zde se tedy otevírá další prostor pro zamyšlení, jakým způsobem témata daných předmětů v rámci strategických dokumentů školy efektivněji propojit. Další oblast, které by bylo dobré v rámci aktualizace strategických dokumentů věnovat pozornost, je téma evaluace environmentální výchovy, tak, aby školní strategické dokumenty obsahovaly jasně definované a měřitelné cíle výuky EV a nástroje jejich hodnocení.

Z výsledků tohoto šetření dále vyplynulo, že činnost koordinátorů a pedagogů EV je ve strategických dokumentech školy definována na vysoké úrovni zejména v oblastech způsobu participace na tvorbě školního programu EV, koordinace realizace EV a s ohledem na předkládání návrhů na začlenění EV do strategických plánů školy EV. Naproti tomu, strategické dokumenty školy by se mohly více zaměřit na lepší plánování dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti EV či efektivnější spolupráci s dalšími partnery v oblasti EV.

Poměrně velký prostor pro zamyšlení autorům strategických dokumentů školy podněcuje zjištění, že v daných i nabízí definice role rodičů a nepedagogických pracovníků v rámci zapojování EV do strategických dokumentů školy. Jejich vliv na proces zapojení EV do strategických dokumentů školy se jeví prozatím jako okrajový, což může mít negativní dopad na akceptaci školních aktivit v oblasti ekologie.

Šetření dále ukázalo, že za nejvýznamnější faktor, který umožňuje začlenění environmentální výchovy do strategických dokumentů škol, lze považovat podporu ze strany vedení školy. Naproti tomu za faktor, který tomuto procesu brání, je nedostatek času pro realizaci environmentální výchovy.

Tento průzkum přinesl obecnější aktuální vzhled do problematiky začlenění environmentální výchovy do strategických dokumentů škol. V rámci dalšího výzkumu by bylo vhodné na tento kvantitativně zaměřený průzkum navázat průzkumem kvalitativním, který by byl schopen přinést detailnější informace k dané problematice.

Doporučení pro praxi, které je možné z tohoto šetření vyvodit, se týká návrhu možné revize a aktualizace strategických dokumentů školy s ohledem na upřesnění informací, které se týkají evaluace environmentální výchovy, intenzivnějšího zapojení rodičů a nepedagogických

pracovníků do problematiky environmentální výchovy, většího mezipředmětové propojení tématu EV zejména v návaznosti na humanitní předměty a nalezení větší časové dotace pro možnost aplikace prvků environmentální výchovy ve výuce.

Seznam použitých informačních zdrojů

Analýza stavu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty – SOUHRN. MŠMT, 2009.

[on-line] © [vid. 2022-1-29]. Dostupné z:

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj116nc5tz1AhWLhv0HHc9xBTAQFnoECAUQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.msmt.cz%2Ffile%2F9500_1_1%2F&usg=AOvVaw39pRGBaXkQUCPs31IBxVg8

Cíle a indikátory pro environmentální vzdělávání, výchovu a osvětu v České republice,

[prosinec 2011. on-line] © [vid. 2021-4-18]. Dostupné z:

[https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/environmentalni_vzdelavani_poradenstvi/\\$FILE/OEDN-Cile_a_indikatory_EVVO-20200717.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/environmentalni_vzdelavani_poradenstvi/$FILE/OEDN-Cile_a_indikatory_EVVO-20200717.pdf)

Climate Change 2014 Synthesis Report Summary for Policymakers. [on-line] © [vid. 2022-

1-29]. Dostupné z: IPCC - Souhrnná zpráva k Páté hodnotící zprávě Mezivládního panelu změny klimatu (IPCC) - Ministerstvo životního prostředí (mzp.cz)

ČINČERA, Jan, 2013. *Environmentální výchova: efektivní strategie.* 1., vyd. Brno: BEZK, Agentura Koniklec a Masarykova univerzita. ISBN 978-80-904141-0-5.

ČINČERA, Jan, JANČAŘÍKOVÁ Kateřina, MATĚJČEK Tomáš, ŠIMONOVÁ Petra, BARTOŠ Jan, LUPAČ Miroslav a BROUKALOVÁ Lenka, 2016. *Environmentální výchova z pohledu učitelů.* 1., vyd. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-8440-7.

European Environmental Agency. [on-line] © [vid. 2022-1-29]. Dostupné z: Abundance and distribution of selected species in Europe (europa.eu)

GAVORA, Peter, 2010. *Úvod do pedagogického výzkumu.* 2., rozš. české vyd. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315.

HEŘMANOVÁ, Jana a MACEK Milan, 2009. *Metodika pro podporu tvorby Školního vzdělávacího programu ve Školských zařízeních pro zájmové vzdělávání.* 1., vyd. Praha: Národní institut dětí a mládeže ve spolupráci s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. ISBN 978-80-86784-77-9.

CHVÁL Martin. 2018. *Na naší škole nám záleží. Jak sledovat a hodnotit kvalitu školy*. 1., vyd. Praha: Portál. ISBN: 9788026213215.

LHOTKOVÁ, Irena, Irena Lhotková; Václav Trojan; Jindřich Kitzberger. *Kompetence řídicích pracovníků ve školství*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2012. 104 s. ISBN 978-7357-899-2.

Klub ekologické výchovy. [on-line] © [vid. 2022-1-29]. Dostupné z:
https://kev.ecn.cz/o_kev.php

Koncepce environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty Středočeského kraje: Aktualizace pro roky 2021 – 2026. 2020. [on-line] © [vid. 2022-1-29]. Dostupné z:
Dokumenty ke stažení - Koncepce EVVO SK 2021–2026 | Životní prostředí (krestredocesky.cz)

Krajská koncepce environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty hl. m. Prahy (KK EVVO). 2016. [on-line] © [vid. 2022-1-29]. Dostupné z: Krajská koncepce environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty hlavního města Prahy na období 2016 – 2025 (KK EVVO) (Portál životního prostředí hlavního města Prahy) (praha.eu)

Manuál pro tvorbu ŠVP v základním vzdělávání. VÚP Praha 2005. [on-line] © [vid. 2022-1-30]. Dostupné z: Manuál pro tvorbu ŠVP, Národní pedagogický institut České republiky (dříve Národní ústav pro vzdělávání) (nuv.cz). *Metodika hodnocení environmentální gramotnosti žáků. TITSMZP804 Metodický rámeček pro environmentální gramotnost na školách*. [on-line] © [vid. 2021-4-18]. Dostupné z:
[https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/environmentalni_vzdelavani_poradenstvi/\\$FILE/OFDN-Methodika_hodnoceni_ekogramotnosti-20210415.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/environmentalni_vzdelavani_poradenstvi/$FILE/OFDN-Methodika_hodnoceni_ekogramotnosti-20210415.pdf)

Metodický pokyn MŠMT k zajištění environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO). 2008. [on-line] © [vid. 2022-1-30]. Dostupné z: Odborný článek: Metodický pokyn MŠMT k zajištění environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (rvp.cz)

Národní akční plán adaptace na změnu klimatu. MŽP. [on-line] © [vid. 2022-1-29]. Dostupné z: [OEOK_NAP_adaptace-aktualizace_2021.pdf](https://www.mzp.cz/OEOK_NAP_adaptace-aktualizace_2021.pdf) (mzp.cz)

OCHRANA, František, 2019. *Metodologie, metody a metodika vědeckého výzkumu*. 1., vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-4200-0.

PASTOROVÁ, Markéta, 2011. Doporučené očekávané výstupy. Environmentální výchova v základním vzdělávání. Metodická příručka. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze. ISBN: 978-80-87000-76-2

Portál Ministerstva životního prostředí. Ekocentra. 2021. [on-line] © [vid. 2022-1-29]. Dostupné z: Celostátní programy a sítě | síť Ekocenter, MŽP (ekocentra.cz)

PUNCH, Keith, 2015. *Úspěšný návrh výzkumu*. Translated by Jan Hendl. 2., vyd. Praha: Portál. ISBN 9788026209805.

Rámcový vzdělávací program pro základní školy. MŠMT, Praha, 2021. [on-line] © [vid. 2022-1-29]. Dostupné z: Rámcové vzdělávací programy, MŠMT ČR (msmt.cz)

Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, The Physical Science Basis, 2021. [on-line] © [vid. 2022-1-29]. Dostupné z: Climate change widespread, rapid, and intensifying – IPCC — IPCC

Standard studia k výkonu specializované činnosti v oblasti environmentální výchovy. č. j. MSMT-7779/2020-1. [on-line] © [vid. 2021-4-18]. Dostupné z: file:///C:/Users/moravcol/Downloads/standard_EVVO.pdf

Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty a environmentálního poradenství na léta 2016–2025. [on-line] © [vid. 2021-4-18]. Dostupné z: [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/statni_program_evvo_ep_2016_2025/\\$FILE/OFDN-SP_EVVO_EP_%202016_2025-20160725.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/statni_program_evvo_ep_2016_2025/$FILE/OFDN-SP_EVVO_EP_%202016_2025-20160725.pdf)

Strategie vzdělávací politiky České republiky. MŠMT, 2020. [on-line] © [vid. 2021-4-18]. Dostupné z: Brozura_S2030_online_CZ.pdf (msmt.cz)

ŠIMONOVÁ, Petra, ŠEBESTOVÁ, Petra, 2013. *Environmentální výchova pro ZŠ a SŠ. Tři kroky k aktivnímu vyučování*. 1., vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0503-6

ŠIMONOVÁ, Petra, 2014. *Ekologická a environmentální výchova – příručka pro učitele*. 1., vyd. Praha: Fraus. ISBN 978-80-7238-795-3.

ŠVECOVÁ, Milada, 2012. *Nástroje a hodnocení efektivity environmentálního vzdělávání na školách Středočeského kraje*. 1., vyd. Praha: Josef Ženka. ISBN 978-80-905388-0-1

TROJAN, Václav, 2021. *Ředitel školy. Uvažování o vyvažování ředitelů škol*. 1., vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR. ISBN 978-80-7676-009-7.

TUPÝ, Jan, 2019. *Vznik RVP a ŠVP a skutečnosti, které měly vliv na přijetí víceúrovňového kurikula a ovlivňovaly vztah ke kurikulu v letech po zahájení výuky podle ŠVP*. Praha: Národní ústav pro vzdělání.

Zpráva o životním prostředí české republiky 2020. MŽP. [on-line] © [vid. 2022-1-29].
Dostupné z: Zprava2020.pdf (cenia.cz)

Seznam příloh

Příloha 1 – Dotazník

Vážená kolegyně, vážený kolego,

obracím se na vás s prosbou o vyplnění zaslaného dotazníku (cca 10 minut). Výsledky dotazníku plánuji využít ve svojí bakalářské práci, která si klade za cíl nalézt odpovědi na otázku: Jakým způsobem je problematika EV zapracována do strategických dokumentů školy?

Předem mnohokrátě děkuji za Váš čas a ochotu se průzkumu zúčastnit 😊.

Začlenění environmentální výchovy strategických dokumentů školy (kurikulárních i školských)

Dotazník pro pedagogy a koordinátory EV

1. Označte, prosím, školu, na které působíte:

- Základní
- Učební obor bez maturity
- Střední odborná s maturitou
- Gymnázium
- Jiná – prosím doplňte _____

2. Nachází se vaše škola ve Středočeském kraji? /pokud zodpovíte "ne" napište prosím název okresu do kolonky "Jiné"/

- Ano
- Ne - níže na řádek prosím doplňte okres
- Jiné – prosím, doplňte _____

3. Je téma ekologie (životní prostředí, udržitelný rozvoj) zahrnuto ve vizi vaší školy?

- Ano
- Ne
- Nevím

4. Které strategické dokumenty vaší školy zahrnují EV? (prosím, uveďte všechny relevantní)

- a) Žádné
- b) Školní vzdělávací program (ŠVP)
- c) Školní program EV
- d) Koncepce rozvoje školy
- 4a) jiné – prosím doplňte _____

5. Je školní program EV součástí ŠVP?

- Ano
- Ne

6. Uved'te na škále 1-5, nakolik strategické dokumenty vaší školy popisují možnost zapojení níže uvedených osob do tvorby programů EV: /pokud si nevyberete z nabízených možností, napište prosím odpověď do okénka 6a/, (1 - výborně zapojeni; 2 - chvalitebně zapojeni; 3 - dobře zapojeni; 4 - dostatečně zapojeni; 5 – nedostatečně zapojeni)

- Nepedagogičtí pracovníci školy
- Žáci
- Rodiče

6a) Jiné (prosím uveďte): _____

7. Z kterých podkladových materiálů při plánování strategických dokumentů s prvky EV vaše škola vychází? (prosím, uveďte všechny relevantní)

- Rámcové vzdělávací programy
- Metodický pokyn MŠMT k zajištění výuky EV
- Regionální akční programy EV
- Krajské koncepce EV

8. Prosím, uveďte na škále 1-5, nakolik strategické dokumenty na vaší škole rozpracovávají EV v těchto oblastech: /pokud si nevyberete z nabízených možností, napište prosím odpověď do okénka 8a/ (1 - ano; 2 - spíš ano; 3 - spíše ne; 4 - ne; 5 – nevím)

- Cíle EV
- Výchovné a vzdělávací strategie naplňující cíle EV na úrovni celé školy
- Výchovné a vzdělávací strategie naplňující cíle EV na úrovni vyučovacích předmětů
- Témata EV
- Průběžná evaluace EV
- Závěrečná evaluace EV

8a) Jiné (prosím uveďte): _____

9. Prosím, uveďte na škále 1-5, nakolik je, v rámci strategických dokumentů vaší školy, zpracována problematika mezipředmětových vztahů EV s ohledem na níže uvedené předměty:/pokud si nevyberete z nabízených možností, napište prosím odpověď do okénka

9a/ (1 - výborně zpracováno; 2 - chvalitebně zpracováno; 3 - dobře zpracováno; 4 - dostatečně zpracováno; 5 – nedostatečně zpracováno)

- Přírodopis
- Biologie
- Chemie
- Vlastivěda
- Zeměpis
- Občanská nauka
- Základy společenských věd

9a) Jiné (prosím uveďte) _____

10. Prosím, uveďte na škále 1-5, nakolik jsou, v rámci strategických dokumentů vaší školy, definovány kompetence žáků, které by měla výuka EV podporovat a rozvíjet: /pokud si nevyberete z nabízených možností, napište prosím odpověď do okénka 10a/ (1 - výborně

zpracováno; 2 - chvalitebně zpracováno; 3 - dobře zpracováno; 4 - dostatečně zpracováno; 5 – nedostatečně zpracováno)

- Vztah k přírodě
- Vztah k místu
- Ekologické děje a zákonitosti
- Environmentální problémy a konflikty
- Přípravenost jednat ve prospěch ŽP

10a) Jiné (prosím uveďte) _____

11. Prosím, uveďte na škále 1-5, nakolik jsou, v rámci strategických dokumentů vaší školy, definovány činnosti, které vykonává koordinátor EV?/pokud si nevyberete z nabízených

možností, napište prosím odpověď do okénka 11a/ (1 - výborně definováno; 2 - chvalitebně definováno; 3 - dobře definováno; 4 - dostatečně definováno; 5 – nedostatečně definováno)

- Předkládání návrhu řediteli školy k začlenění EV do strategických dokumentů školy
- Podíl na tvorbě školního programu EV
- Koordinace realizace EV na škole
- Poskytování konzultace při začlenění EV do činností ostatních pedagogů

- Koordinace realizace plánu dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti EV
- Inicie spolupráce s dalšími partnery v oblasti EV (např. střediska ekologické výchovy, ostatní školy)

11a) Jiné (prosím uveďte) _____

12. Nakolik je obtížné prosadit změny ve výuce EV do strategických dokumentů a vaší škole?

- Velmi obtížné
- Spíše obtížné
- Většina návrhů je přijata
- Vedení školy implementaci EV do ŠVP podporuje

13. Uveďte prosím, z Vašeho pohledu nejvýznamnější faktor, který **PODPORUJE začlenění tématu ekologie do strategických dokumentů školy: /pokud si nevyberete z nabízených možností, napište prosím odpověď do okénka 14a/**

- Jasná shoda mezi cíli a obsahem EV
- Materiální vybavení
- Časové možnosti
- Kompetence učitelů
- Pozitivní vztah k EV u vedení školy

14a) Jiné (prosím uveďte) _____

14. Uveďte prosím, z Vašeho pohledu nejvýznamnější faktor, který **BRÁNÍ začlenění tématu ekologie do strategických dokumentů školy. pokud si nevyberete z nabízených možností, napište prosím odpověď do okénka 15a/**

- Jasná shoda mezi cíli a obsahem EV
- Materiální vybavení
- Časové možnosti
- Kompetence učitelů
- Negativní vztah k EV u vedení školy

15a) Jiné (prosím uveďte) _____

15. V případě, že budete mít k obsahu dotazníku či samotné problematice začlenění EV do strategických plánů školy nějaké poznámky, vepište je prosím sem: _____

Jste na konci dotazníku 😊. Ještě jednou Vám vřele děkuji za spolupráci.